

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE

I R O D A L O M -
ÉS
MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
TANULMÁNYOK

— — — — —
S T U D I A H I S T O R I Æ
L I T E R A R U M E T A R T I U M

2.

SZEGED, 1999

A magyarországi múzeumok évkönyvei szinte gomba módra születtek 1956-tól, közöttük a szegedi Móra Ferenc Múzeum Évkönyve is, mely bevallatlanul, vagy bevallottan, egy közép-európai szempontból is fontos régió, a Kárpát-medence centrális részének régészeti, néprajzi, helytörténeti és biológiai témájú múzeumi tanulmányait tette közzé. Akkoriban egy-egy decentrum, nagy hagyományokkal rendelkező múzeum adta a nevet, melyet később törvényerejű rendelet legalizált, hiszen ezek a vegyes tartalmú évkönyvek regionális jelentőségűek voltak, s azok is maradtak. Ilyenképpen Csongrád megye múzeumi tanulmányait tettük közzé. Közel 40 esztendő múltán beláttuk, hogy a korszerűsödő múzeum kinötte tudományos közleményeinek eddigi kereteit. Terjedelemben, tartalomban, technikában és eladhatóságban is, hiszen be kell vallanunk, évkönyvünk egyik célja, az a nemzetközi cserekereskedelem, mellyel könyvtárunkat, s ezzel naprakész információinkat gyarapítani szándékozunk. Úgy döntöttünk tehát, hogy évkönyvünket öt szekcióra bontjuk:

Régészeti Tanulmányok – Studia Archaeologica
Történeti Tanulmányok – Studia Historica
Néprajzi Tanulmányok – Studia Ethnographica
Természettudományi Tanulmányok – Studia Biologica
Irodalom- és Művészettörténeti Tanulmányok –
Studia Historiae Litterarum et Artium

Úgy tervezzük, hogy nem évente, hanem olyan periodikaként jelenünk meg, amelyben újabb fontos eredményeinket büszkén tárhatjuk a szaktudomány világa elé, nem az eredmények, hanem a gazdasági lehetőségek függvényében.

A MÓRA FERENC MÚZEUM ÉVKÖNYVE

I R O D A L O M -
ÉS
MŰVÉSZETTÖRTÉNETI
TANULMÁNYOK

STUDIA HISTORIÆ
LITERARUM ET ARTIUM

2.

SZEGED, 1999

Szerkesztőbizottság:

Lengyel András, Nagy Imre, Szuromi Pál

Szerkeszti:
LENGYEL ANDRÁS

ISSN 1417 – 5320

Kiadja a Móra Ferenc Múzeum
Felelős kiadó: Dr. Vörös Gabriella megyei múzeumigazgató
Nyomdai kivitelezés: Juhász Nyomda, Szeged

TARTALOM

<i>Nátyi Róbert</i> : A Szeged-alsóvárosi templom barokk berendezése	5
<i>T. Knotik Márta</i> : A Szegedi Híradó szerkesztőségei, kiadóhivatalai és nyomdái (1859–1925)	67
<i>Péter László</i> : Tömörkény szülei	87
<i>Lengyel András</i> : Tömörkény István hatvannyolc levele	99
<i>Czetter Ibolya</i> : A narráció stilisztikája néhány Tömörkény-novellában	141
<i>Szuromi Pál</i> : Egy földközeli festőpoéta. Lóránt János Demeter munkásságáról	155

Kisebb közlemények

<i>Lengyel András</i> : Kosztolányi Dezső levele Juhász Gyuláról	175
<i>Apró Ferenc</i> : Heller Ödön levelei Domokos Lászlóhoz	177
<i>Zsoldos Sándor</i> : Somlyó Zoltán a „Szeged és Vidéke” munkatársa (1909. május – szeptember)	184
<i>R. Nagy András</i> : Hegyi István műveinek bibliográfiája és életpályájának vázlatos áttekintése	191
<i>Botka Ferenc</i> : Brachfeld Olivér két levele Déry Tiborhoz	199
<i>Bálint Sándor</i> : Reitzer Béláról	203
<i>Füzi László</i> : Németh László levele Péczely Attilához	205

Adattár

<i>Halasy-Nagy József</i> : Summa vitae	207
<i>Deák Tamás – Klukovicsné Paróczy Katalin – Ráczné Mojzes Katalin – Szabó Éva</i> : Halasy-Nagy József írásai. Bibliográfia	239

CONTENTS

<i>Nátyi, Róbert</i> : The Baroque Furnishment of the Church in Szeged-Alsóváros	5
<i>T. Knotik, Márta</i> : Redactions of the Szeged Herald, its Publishers and Presses (1859–1925)	67
<i>Péter, László</i> : The Parents of Tömörkény	87
<i>Lengyel, András</i> : István Tömörkény's Sixty-eight Letters	99
<i>Czetter, Ibolya</i> : Stylistics of Narration in some Short Stories by Tömörkény	141
<i>Szuromi, Pál</i> : A Down-to-earth painter-poet. The life-work of Demeter János Lóránt	155

Minor Publications

<i>Lengyel, András</i> : Dezső Kosztolányi's Letter about Gyula Juhász	175
<i>Apró, Ferenc</i> : Ödön Heller's Letters to László Domokos.....	177
<i>Zsoldos, Sándor</i> : Zoltán Somlyó, a Contributor to „Szeged és Vidéke” (May – September 1909)	184
<i>R. Nagy, András</i> : A Bibliography of István Hegyi's Works and an Outline Overview of his Career.....	191
<i>Botka, Ferenc</i> : Two Letters by Olivér Brachfeld to Tibor Déry	199
<i>Bálint, Sándor</i> : On Béla Reitzer.....	203
<i>Füzi, László</i> : László Németh's Letter to Attila Péczely	205

Data Archive

<i>Halasy-Nagy, József</i> : Summa vitae	207
<i>Deák, Tamás – Klukovicsné Paróczy, Katalin – Ráczné Mojzes, Katalin – Szabó, Éva</i> : József Halasy-Nagy's Writings. Bibliography	239

A szeged-alsóvárosi templom barokk berendezése

NÁTYI RÓBERT
(Szeged)

A templom története, följújtása a barokk korban

Szeged városa 143 év után, 1686. október 23-án szabadult föl a török uralom alól. A 17. század végén a város az ország egyik leggazdagabb települése volt.¹ Az elnéptelenedett pusztákon élénk állattenyésztés folyt, jelentősek voltak az erdélyi sóból és a fauszta-tásokból – továbbá a halászatból származó – jövedelmek. A városnak, illetve a tanácsnak nagyobb összegek álltak rendelkezésére az alsóvárosi templom – még a hódoltság ideje alatt (1677) – elhatározott felújítási munkáinak végrehajtására.²

1649. október 3-án Ibrissimovits Marin belgrádi katolikus püspök Szegeden járt, ahol 138 embert megbérmált. A püspök kísérője feljegyezte, hogy a szegedi templom a legszébb a török birodalomban „A Seghedino so troua una Chiesa bellissima, e non si troua piú bella in tutto Dominio di Turchi, nella quale habitano li frati di S. Francesco.”³ A templom felújítása tulajdonképpen már a XVII. század elején elkezdődött, amikor a török hatóságok engedélyével 1624–25-ben megtörtént a megrongálódott hálóboltozat megújítása. A fennmaradt török nyelvű iratok tanúsága szerint a munkálatokat a hatóságok igen szigorúan ellenőrizték és szabályozták.⁴ 1690-re a templom följújtása részben megtörtént.

¹ De la Croix Paitis 1713. évi térképéről megállapítható, hogy erre az időre a város lakossága a nagyszámú itt állomásozó katonával együtt 9000 fő volt. Bár az 1712-es árvíz nagy pusztítást végzett, s a lakosság jó része elmenekült. Az 1715. évi portaösszeírás alapján Reizner Szeged lakóinak számát mintegy 5000 főre teszi. Összehasonlításképpen Pozsonynak ekkor 8000, Pestnek 2700 lakosa volt.

² BÁLINT SÁNDOR 1983. 83. p. és 122. jegyzet.

³ VANYÓ TIHAMÉR 1971. 323–337. p.

⁴ Az első idevonatkozó *tezkerét* (kötelezvény, bizonyítvány) Mehmed és Ahmed szegedi kádik adták ki 1624. május 8–18-án. „István és Márton a város egyéb lakosaival a törvényszék (mahfili káza) előtt megjelenvén előadták, hogy miután templomuk teteje beroskadt, falai eláznak. Engedélyt kérnek tehát arra, hogy a régi módi szerint – semmivel nagyobbra nem építvén – betetőzhessék. Az engedély ezennel megadatik.” 1625. augusztus 15–25-i dátummal Ibrahim szegedi miriliva a következő engedélyt adta ki ugyanebben a tárgykörben: „Jelen sorok tartalma ez: a szegedi ráják temploma melletti malomnak, mint szintén az omladozó boltíveknek kijavítására szükségessé válván, erre tőlünk engedélyt kértek. Mi ezt ezennel megadjuk s, hogy minden ebből eredhető háborgatásuknak eleje vétessék, az illetőket jelen tezkerénkel bocsátjuk el. A papoknak mint a városi rájákknak is mindenki békét hagyjon.” Három nappal később (1625. augusztus 28.) Ahmed szegedi kajmekom irata megerősíti az előző engedélyt: „jelen temeszünk ezt foglalja magába: az alsó városi templom boltívének lebontásáért folyamodtak, – mi ezzel megengedtetik. Ebben senki se akadékoskodjék.” Közölve: SZILÁDY – SZILÁGYI, 1861. XXIX, XXXII, XXXIII.

1701-ben már a szerzetesek által készített új ülőpadok díszítették a templom terét. A komolyabb helyreállítási munkákhoz csak 1713 után kezdhettek hozzá az addig elhúzódo főlsszabadító hadjáratok miatt. Pontosabban az újjáépítési munkálatok a várban kezdődtek meg, és csak ennek elkészülte után indulhatott el a városban a többi épület újjáépítése. Ebből az évből (1713) fennmaradt a kolostor és a templom akkori állapotáról fölvetv mőszaki rajz (távlati kép és alaprajz).⁵

A rajzon láthatjuk, hogy mind a templom, mind a kolostor alaprajzi elrendezésében, részlet képzésében a középkori állapotot mutatja. Ezen a rajzon még torony nélkül ábrázolták a templomot, a török idejében harangozni egyébként sem lehetett. A templom fő homlokzatán ül egyedül egy kicsiny torony, amelyet az újjáépítési munkálatok során lebontottak. Részletformáit tekintve, a főlsszabadítási hadjáratok alatt készülhetett, esetleg néhány évtizeddel korábban, de semmiképp sem a középkorban. A torony a szentély felső párkány magasságáig már a középkorban elkészült – ezt az állapotot mutatja a rajz –, de befejezésére évszázadokat kellett várni. A torony a ferences építészeti hagyományokhoz híven a szentély mellett nyert elhelyezést, a szentély északi oldalának második szakaszához épült. A zsolozsmázás közben előírt harangozásokat könnyebben és a zsolozsmákkal egy időben lehetett így elvégezni. A toronyhoz csatlakozik az ugyancsak gótikus stőlusban épült sekrestye, mely eredetileg káptalan teremnek készült. 1729-től kezdtek hozzá a torony magasításához. 1743-ban és 1755-ben Návay János kanonok adományozott 700 forintot a munkálatok folytatására. A torony építése igen lassan haladhatott, hiszen 1783-ból is találunk adatot, hogy az ács és kőműves munkákért 4530 forintot fizettek.⁶ A torony sisakjának befejezésére 1827-ig kellett várni.

1718-ban kezdték el a kolostor bővítését és átépítését. Az 1713-as rajzon tulajdonképpen még „középkorias”, faszervezetű, kétszintes épületeket látunk. Az északi rész épületei készültek el elsőként. 1729-re befejezték a nyugati szárny munkálatait. 1733-ra a déli traktus is készen állt. 1751-ben építették meg a keleti szárnyat és az összekötő folyosót. A XVIII. századi építés során talán a belső válaszfalakat bontották el, s így alakították ki az új tőrrendszert. 1742-re elkészült a templom új barokk stőlusú orgonakarzata, melyet 1776-ban átalakítottak.

Az 1713-as rajz nyugati templomhomlokzatán látszik egy kis méretű előcsarnok,⁷ amelynek elég egyszerűsített rajzából nem lehet megállapítani, hogy melyik korszak eredménye. A kapu ívéből, és a toszkánnak tűnő homlokzati pilaszterek, esetleg lizénák alapján nem tűnik a 16. századi építkezések részének. Bár nincs kizárva, hogy eredetileg, a középkorban is ilyen, szélfogó építmény egészítette ki a templom homlokzatát. 1737-re ezt a téglány alaprajzú épületet lebontották, mert ekkor készült el a remekül faragott főkapu, és a templom többi kőkeretes kapuzata is. Az összes kapu keretezés valószínűleg egy budai kőfaragó mőhely munkája. A magyarországi emléanyagban még nem sikerült megtalálnom ennek a mőhelynek az alkotásait, a szegedi főkapu pontos analógiáit.

⁵ A rajz felirata: Prospectus Ecclesiae et Conventus Szegediensis Patrum Franciscanorum de Anno 1713. Basis eiusdem ecclesiae et conventus de eodem Anno 1713. (Steindl Imre másolata. OMF tervtár).

⁶ SZEGEDI A. KILIT 1862. 50–51. p.

⁷ Ennek a kis szélfogó előcsarnoknak az alapfalaait a Trogmayer Ottó vezette ásátás megtalálta.

A templomot és környékét a XVIII. századi átépítés során feltölthették, és a templom belső szintjét is emelték. Az 1936. évi restaurálás során előkerült gótikus kapuk boltozati zónája olyan alacsonyan volt, hogy ebből szintén a későbbi feltöltésekre lehet következtetni.⁸

A templom barokk kori berendezése

A szentélyt egykor magas háttámlájú gótikus, esetleg reneszánsz stallumok és szárnyas oltárok díszíthették. Az eredeti gótikus berendezés elpusztult. A XVIII. század első felében az átépítési munkákkal párhuzamosan indult meg a templom bútorzatának a megújítása. Az új barokk oltárok alkalmazkodnak a gótikus tér szerkezetéhez.

Két építési szakaszban készültek az oltárok. A felújítási munkák a század elején kezdődtek. Ebben a szakaszban készült oltárok nem maradtak fenn eredeti formájukban, mivel később átépítették őket. 1713-ban készült a főoltár, Szent Ferenc oltár, Szent József oltár és a szószék 1714-ben nyert elhelyezést. Paduai Szent Antal első oltárát 1716-ban készítették el. 1738 körül emelhetők a Szent Vendel oltárt, 1739-ben szentelték föl Nepomuki Szent János oltárát és a Piéta vagy Fájdalmas Szent Szűz oltárt, 1740-ből való a Fekete Mária oltár Madonnája. A Purgatórium oltár képét 1742-ben, vagy 1747-ben festették. A sekrestye berendezése 1763/64-re készült el. A sekrestyeszekrény festményein Hogger Antal festő megörökítette a templom oltárait, köztük egy Gyümölcsoltó oltárt is, amely napjainkban már nem áll a templomban.

Az átalakítási munkálatok során került sor a templom barokk orgonájának elkészítésére. Elképzelhető, hogy már a török hódoltság végén rendelkezett a templom egy kisebb orgonával.⁹ A *Historia Domus* 1760-ik évi bejegyzése szerint ekkor merült fel az orgona felállításának a gondolata („Notandum quod hoc anno... Organum Majus paravi possit...”). Ennek érdekében a Mátyás-féle miseruháról, amelyet akkor az alsóvárosi rendházban őriztek, lefejtettek 13,75 lat gyöngyöt, melyért egy pétervárad-i zsidó kereskedő 282 forintot fizetett. Az orgonát Standinger János budai orgonakészítő mestertől rendelték meg. 1761-ben elkészült az új orgona („Organum priori Anno inchoatum perfectionem obtinuit, per organificem Budensem. Constitit fere 1000 Imperialis.”), amit már 1764-ben javítani kellett („Organum totaliter ruinum prime vice reficitur.”). Podkoviczky Márton beszercebányai orgonaépítő mester újjáépítette a hangszert 1767 novemberében – 1768 februárja között. Az aranyozásra és az utólagos díszítő munkákra 1775-ben került sor. A század végén, 1795-ben átalakították az orgonát.

Főoltár

A hajóba belépőnek először a templom terének leghangsúlyosabb eleme, a Szűz Máriának szentelt főoltár tűnik fel. Az oltárt Sarecz György, dalmát származású gazdag szegedi kereskedő költségén állították fel 1713-ban, és ekkor helyezték el benne a Boldogasszony képét. Erről a templom *Historia Domus*ában a következők találhatók: „Az egykori királyi költségen emelt első oltár hogy, milyen volt tényleg senki sem tudja:

⁸ LUGOSI DÖME 1936. 11–12. p.

⁹ SZIGETI KILIÁN 1982. 28–31. p.

mint bizonyos csupán az az egy tűnik ki a feljegyzésekből, hogy az (az oltár) a török járom idején lángok martalékvá lett és csodatévő képe a hamu közül megmentetett, helyébe minden pompa nélkül való festett faoltár került, mely 1713-ig fennállott. Később az említett évben egy bizonyos Sarecz György nevű dalmát jámbor férfi építette a mostani oltárt, elhelyeztetvén annak közepén a csodatevő régi képet.”¹⁰

A háromszintes főoltár szerkezetileg voltaképpen korábbi előképeket követ. A nagyszombati egyetemi templom főoltárát, a rohonci főoltárt (1679) és a Matheus Kern grazi szobrász által készített németújvári oltárt (1647–49) tekinthetjük előképeinek. A XVII. században ez az új oltártípus a helyi hagyományok és az új hatások eredményeként alakult ki. A század második negyedétől kezdve ezek az oltárok egyre architektonikusabb hatásúak lettek, mígnem kialakult a gazdagon díszített barokk típus. Ezek az oltárápítmények diadalívyszerű kiképzésükkel a szentély zárófalát teljes szélességükben és magasságukban kitöltik.¹¹

Főállítási évéhez (1713) képest, tulajdonképpen régiesnek mondhatjuk a szegedi főoltárt. Hekler Antal szerint: „A barokk oltár a XVII. század végétől kezdve hatalmas színpadi architektúrává dagadt, melynek mozgalmalmszlopkulisszái közepette a szobrászi elem önértéke erősen mecsökkent. Az oltárszobrok sok esetben annyira felszívódnak a döntő összenyomásban, hogy a bennük rejlő nagy művészi értékek felismerését csak a fényképezőgép lencséjének fölfedező munkája teszi lehetővé”.¹²

A főoltároknak az előbb említett sorozata híven fejezik ki a barokk kor eszmevilágát. A barokk hierarchikus szemlélet hűen tükröződik a szegedi főoltáron. Az alsó sor szentjei és a Mária kép a legnagyobb méretűek, míg fölfelé haladva egyre kisebb alakok keretezik az építményt. A Máriának hódoló szentek csoportjait a legfelső szinten a háromszögbe zárt istenszem motívum fogja össze. Ez a motívum a barokk teológia egyik elterjedt gondolatát – Deus videt et providet (Isten mindent lát, és mindenkinek gondját viseli) – idézi fel. Bálint Sándor szerint az oltár a mediterrán templomok főhomlokzatának körvonalait idézi fel a szemléletben.

A csavart oszlopokat, melyeket ezen az oltáron is elhelyeztek, a teológia Salamon templomától eredteteti: A Liber Pontificalisba mint az antik oszlopok, a régi Szent Péter bazilikában a confessio előtt álló oszlopok kerültek be. A csavart oszlopok az egyházat magát jelképezik, áttételesen pedig magára Szűz Máriára utalnak. Ez az oszlopforma már a XVI. században nagyon elterjedt Magyarországon, főleg a jezsuita rend által alapított templomokban. Hazánkba Köln, Paderborn, Hildesheim közvetítésével jutott el és nagy

¹⁰ Historia Domus vetustissimi Conventus Szegediensis Ord. Min. stricte observantium S. P. N. Francisci, Provinciae SS. Salvatoris: „Ara prima Regiis quondam impensis erecta, cujus elegantiae fuerit, de facto nemo novit: id unice qua certum ex protocollo liquet, quod ea sub jugo ottomanni flammis absumta ac Thaumaturga Imagine e cineribus ejus levate, alia tandem nullius splendoris ara, ex depictis asseribus assurrexerit stétique usque ad a. 1713. Postea vero anno, quem retuli, devotus quidam Dalmate Dnus Georgius Saarecz aram novam, quo nunc visitur modo, posita in medio Thaumaturga antique imagine, exstrui curavit.” (A Hist. Domusból vett régies nyelvű magyar idézetek nagyrésze Csepregi Imre fordítása).

¹¹ GARAS KLÁRA 1953. 31. p.

¹² HEKLER ANTAL 1935. 5–6. p.

közkedveltségnek örvendett, s mint példánk is mutatja helyenként igen sokáig fent maradt.¹³

A szabadon álló főoltár alsó szintjén, két oldalon ajtókat helyeztek el. Mária ünnepeken, újholdvasárnapkor és búcsúk idején, amikor az oltárkerülés, offertórium járás még liturgikus hagyomány volt a hívek háromszor körüljárták az oltárt.¹⁴ Az oltár első szintjén, a két szélen féloszlopokkal keretezett, félköríves záródású fülkékben Szent Gellért és Szent Mór szobrai helyezkednek el. Beljebb a kegykép két oldalán csavart oszlopokkal keretezett kagyló motívummal záródó fülkékben Szent László és Szent István királyok alakjait faragta ki a szobrász. Az első szint gerendázattal és félköríves timpanonnal záródik. A párkányzat felett, a második szinten egy – egy posztamensen Szent József és Szent Imre herceg alakjai ismerhetők fel. A második szint közepén nyolcszögletű keretben a Mária betűmonogram két oldalán hasonlóan az alsó szint csavart oszlopokkal körülvett fülkéihez, Szent Rókus és Keresztelő Szent János látható. Mellettük kívülről a ferences szentek Páduai Szent Antal és Szent Ferenc nyertek elhelyezést, az első szint külső csavart oszlopaival egy vonalba. A harmadik szinten van a felhőktől és angyaloktól körülvett jellegzetes istenszem motívum, mely az alsóváros és környéki un. napsugaras házak oromzatán él tovább.

Két föliratot is találhatók az oltáron: az alsó kartusban közvetlenül a kegykép fölött az „Auxiliatrix Szegediensis” olvasható. A felső fölirat arról tudósít, hogy az oltár 1720-ban készült el, s utóljára 1885-ben restaurálták. A felirat tévesen teszi az oltár föllállítását 1720-ra, hiszen azt 1713-ban állították föl. Szegedi Kilitnél valóban található egy adat, mely szerint az oltárt csak 1720-ban festették ki, és aranyozták.¹⁵ Az oltár első restaurálására 1780-ban vagy 1781-ben került sor: „1780-ban ismét megújított ezen főoltár s némi változtatások is történtek rajta oly módon, hogy legfőül állottak a Szent Háromság képe vászonra festve és Szent Mihály főangyal szobra, amazt a moly végkép előrlötte, s e két darab semmi tekintetben sem illvén össze, mindkettő helyett a ‘Gondviselés’ jelvénye tétetett föl az oltár csúcsára. Egy alantabb kivájt körben állott Szent György képe szintén megrongálva, e helyett a Mária név egy darab betűrakatban illesztetett. Végre a tabernaculum két oldalán a Szent Péter és Pál apostolok helyett két cherub szobor állítatott.”¹⁶ 1823-ban látták el az oltárképet aranyozott kerettel, és a bécsi császári tükörgyárból kapott üveggel fedték le. 1885-ös restaurálás során a festéseket újították fel. 1918-ban pedig az oltár régi tabernákulumát cserélték ki.¹⁷

A 16 méter magas és 10 méter széles főoltár fenyőfából és hársfából készült. Az oltár szobrai általában Graf Antal munkáinak tartják, de az oltárral foglalkozó irodalom az egyes részletek kérdésében nagyon különböző véleményeket hangoztat. Rados Jenő Magyar oltárokról készített összefoglalásában csak a retablót tartja Graf munkájának. A hazai barokk szobrászat egyik legalaposabb ismerője Aggházy Mária csak esetlegesen sorolja be a főoltárt Graf Antal oevrjébe. Szeged négy kötetes történetében Nagy Zoltán azt állítja, hogy még az oltárszobrokat is Graf Antal faragta a XVIII. század hatvanas

¹³ BARANYAI BÉLÁNÉ 1975. 333. p.

¹⁴ BÁLINT SÁNDOR 1983. 86. p.

¹⁵ SZEGEDI A. KILIT 1862. 50. p.

¹⁶ SZEGEDI A. KILIT 1862. 50. p.

¹⁷ Heks Nándor István szegedi ötvös munkája az Úrvacsorát ábrázoló új tabernákulum.

éveiben. Bálint Sándor óvatosabban fogalmaz, amikor azt mondja, hogy az oltár kapcsolatban álhatott Graf Antal működésével. Az oltár szerzőségének kérdését egy alaposabb stíluskritikai vizsgálat talán pontosítaná.

A főoltár előtt helyezkedik el a templom legnagyobb kettős sírboltja, ahová a város legkiválóbb polgárai temetkezettek, illetve a várkatonaság parancsnokait és a szegedi és Szeged környéki török ellenes harcokban elesett császári hadvezéreket temették el.

A főoltár kegyképe

A napsugaras mandorlába foglalt, holdsarlón álló Madonna balkarján a gyermek Jézust, jobbában jogart tart. A kép négy sarkában egy-egy angyalfej látható. A templom patrocíniuma a Havi Boldogasszony, melynek mariológiai megfelelője a Napbaöltözött Asszony.¹⁸ A Napbaöltözött Asszony elnevezés Bálint Sándortól származik, forrása a Jelenések Könyvének (Jel. 12,1) harmadik víziója: „Az égen nagy jel tűnt föl: egy asszony, kinek öltözete a nap volt, lába alatt a hold, fején tizenkét csillagból korona”.

Az álló Boldogasszony bal karján áldást osztó gyermekét, jobbában jogart tart. Ennél az ábrázolási típusnál Mária fején tizenkét csillaggal ékített koronát szoktak elhelyezni. A korona Mária tökéletességét hivatott kifejezni, ugyanakkor jelenti azokat az erényeket, mellyel a Madonna rendelkezik. Temesvári Pelbárt ferences szerzetes, prédikátor, aki a XV. század második felének egyik legnagyobb hatású magyarországi teológusa volt, első prédikációs kötetében – mely a „Stellarium coronae benedictae Mariae Virginis” (1489–1498) címet viseli – magyarázza az egyes csillagok jelentését: Formositas, Generositas, Nobilitas, Nominis dignitas, Puritas, Virtuositas, Sanctitas, Perfectionis sublimitas, Virginitas, Religiositas, Sponsi probitas, Habitaculi preclaritas.¹⁹

A középkor folyamán föltűnnek olyan ábrázolások, mikor a Madonna lába alá félholdat helyeznek el, annak jelzéseként, hogy már ekkor azonosították Máriát a Jelenések Könyvében szereplő asszonnyal. Európában mégis Dürer 1498-as, Jelenések Könyvéhez készített fametszet sorozata teremtette meg az ábrázolás prototípusát. Dürer 1498-ban az Apokalipszis sorozatot két példányban – latin és német nyelven – adta ki.²⁰ Eredeti formájában a könyv 15 egyoldalas metszetkompozícióból, címlapból és a Jelenések Könyvének szövegéből állt. Az 1511-es kiadásban Dürer egy fametszet kompozícióval egészítette ki a címszöveget, mely János apostolt ábrázolta, amint a Napbaöltözött Asszony megjelenik neki. A Jelenések Könyve a középkor folyamán számos képzőművészeti ágra hatást gyakorolt. A legtöbb ábrázolással mégis a kódex festészetben találkozunk. A XV. század közepétől kezdve a nyomtatott könyvek fametszet illusztrációiban is találkozunk velük.

Az 1000 körüli években a Karoling és Ottó-kori illusztrált kéziratok jelentik az Apokalipszis ábrázolások jelentősebb csoportját (pl. Bambergi Apokalipszis). A Speculum Humanae Salvationisban a középkor népszerű képeskönyvében szintén meg-

¹⁸ SZILÁRDFY 1994. 29. p.

¹⁹ A Stellarium coronae... szövegét közli: SZILÁDY ÁRON 1880. 114–124. p.

²⁰ ZENTAI L. 1988., NEUSS, F. W. 1932. 185–197. p., SCHMIDT, H. F. 1939. 261–266. p., GROTE, L. 1970. (Teljes irodalom jegyzékkel).

jelenik önálló típusként.²¹ A XV. századból a franko–flamand kéziratok őriznek jelentős, illusztrált sorozatokat. A Limbourgok egyik legcsodálatosabb alkotásában a Berry hercegének készített óraskönyv 22. recto Fólióján is megjelenik a napsugaras dicsfényvel körülvett Mária alakja, melyre valószínűleg a Boucicaud marsall óraskönyvének hasonló ábrázolása hatott.²²

A típus forrásai között kiemelt helyen kell megemlíteni a Német Császárság területén elterjedt ún. Blockbuch – csoportot. 1430 körül adtak ki Németalföldön egy 92 képtáblával díszített Blochbuch Apokalipszist. Dürer, metszet sorozatának elkészítésénél a Jelenések Könyve mellett, két valamivel korábban megjelent nyomtatott és illusztrált Bibliát használt (strassburgi és nürnbergi Biblia).²³ Mindkét Biblia illusztrációit a valószínűleg Heinrich Quentelltől származó 1479 körül kiadott ún. kölni Biblia 9 fametszetű táblája inspirálta.

A sokszorosított grafika jóvoltából került a Madonnának ezen ábrázolása Magyarországra, nyilvánvalóan a dunai iskola közvetítő hatására. Egy ilyen – a dunai iskola hatását magánviselő –, Szentbenedekről származó oltártáblát mutat be a Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállítása. A tábla festője hűségesen követi a düreri metszet előképet, amelyen csak nagyon keveset változtatott. Jobbra fent egy harcos angyalt, balra lent Szent János evangélistát helyezte be a képbe. Az ábrázolás Máriát, mint az ég királynőjét mutatja be, fején koronával, talpa alatt a holdsarlóval. Alakját fényes mandorlába foglalta a festő.²⁴ Itt, sem a tizenkét csillagú korona, sem a gyermek Jézus nem található meg.

A holdsarlón álló Máriának a hazai szobor anyagban talán egyik legrégebbi példánya szintén a Magyar Nemzeti Galériában van.²⁵ Ez a szobor még teljesen a gótikus hagyományban gyökerezik. Ezt bizonyítja a test lágy S–vonala, a hosszúkás, finom arc, illetve a redővetés stílusa. Mária a bal karján tartja a gyermek Jézust, aki anyja felé fordul. A Madonna jobb karja hiányos, sérült. Eredetileg a kezében jogart tarthatott. A Madonna lába alatt megjelenik a lefelé fordított holdsarló. Stilisztikus analógiáit az 1460-as évek salzburgi szobrászatában kereshetjük. Analógiái közé sorolják a kitzbüheli plébániatemplom főoltárának Madonnáját, a salzburgi Museum Carolino Augusteum egy Mária szobrát és a St. Leonhard bei Tamswegből származó Madonnát.²⁶

Egy másik, hasonló korból származó Mária szobornál – a dozmati Rk. plébániatemplom szobránál²⁷ – pedig megjelenik a Napbaöltözött Asszony később kialakult ikonográfiai típusának az eddig tárgyalt szobroknál hiányzó attribútuma, magának a napnak a megjelenítése. A szobor Máriát háromnegyed alakban, térdtől fölfelé ábrázolja. A kis Jézust

²¹ NEUMÜLLER, W. 1972.

²² LOGNON, JEAN – CAZELLES, RAYMOND 1993. 183. p.

²³ 1483-ban Anton Kröberg (Dürer keresztapja) Nürnbergben adott ki Bibliát. Strassburgban 1485-ben Johann Grüningnél jelent meg Biblia.

²⁴ MOJZER MIKLÓS (szerk.) 1984. 106. p. Az apokaliptikus asszony és a sárkány Szentbenedekről (1510-1520). Fenyőfa, 120 x 74 cm Ltsz.: 7639.

²⁵ A szobor állítólag a túskevári pálos kolostor romjai közül került a sümegi Darnay-gyűjteménybe, s több állomáson keresztül az MNG-be. Ltsz.: 52.640, nyárfa, m.: 133,5 cm, 1460-1470.

²⁶ POSZLER GYÖRGYI 1994a, 499–500. p.

²⁷ Mária a gyermek Jézussal. (1460-1470) Dozmat, Rk. plébániatemplom. Hársfa, m.: 65 cm.

Mária bal karján tartja. A Madonna jobb karja teljes egészében kiegészítés, minden bizonnyal eredetileg kezében jogart helyeztek el. A szobor teljes hátoldalát Mária hosszú, aranyozott haja borítja. Középen emberi arcot formázó napkorong látható, melyből napsugarak indulnak ki. A szobrot készítő mester Martin Schongauer egyik korai metszetét (Lehrs V.,Nr. 40.) biztosan fölhasználta. A metszeten Máriát sugárkoszorú veszi körül. A szobornál vagy liturgikus funkció indokolta, hogy a napkorong és a sugarak a hátoldalra kerültek, vagy csak egyszerűen technikailag nem tartotta kivitelezhetőnek a szobrász, hogy a szoborból fából készült napsugarak induljanak ki. Ennek a Madonnának a stiláris rokonait is Salzburgban kereshetjük. Legközelebbi párhuzama a salzburgi körbe tartozó Neuenkirchen an der Enknach plébániatemplomában álló, 1460 körülre datált Mária szobor.²⁸

A következő kiragadott példánk, 1480 körül készülhetett, a szmrecsányi főoltár mesterének Felkáról származó Mária oltárszobra. Itt a Madonnát övező dicsfény-mandorla későbbi kiegészítésnek látszik.²⁹

A holdsarlón álló Boldogasszony típusa a XV. század utolsó harmadára Magyarország számos templomának oltárán szerepelt. Az 1556. évi kassai Szent Erzsébet székesegyházbeli tűzvészben elpusztult egy 1480 körüli Sárlos Boldogasszony oltár.³⁰ Jó néhány Mária oltár szobra napjainkra, mint önálló középkori szobor megmaradt. Ilyenek a necpáli és a zalaszentgróti Madonna szobrok (1490.k.).

A Napbaöltözött Asszony már kialakult ikonográfiai kánonját követő – általam ismert – legkorábbi magyarországi képi ábrázolása a lőcsei Szent Jakab templom Lőcsei Pál mestertől származó főoltárának (1508–18) leckeoldali belső szárnyán lévő táblák egyik reliefje. A tábla János evangélistát ábrázolja Pathmosz szigetén amint a Jelenések Könyvét írja. Az ábrázolás itt is dűreri metszet előképet követ.³¹ A Jelenések Könyvét író apostol a tábla jobb alsó sarkában foglal helyet, vele szemben van attribútuma, a sas. Az ábrázolás bal felső harmadában jelenik meg a napsugaraktól övezett mandorlában, holdsarlón álló Madonna. Mária gyermekét bal karján tartja, miközben jobb kezével átöleli. Ezért Pál mester művén nem jelenik meg a Madonna jobb kezében a hasonló ábrázolásokon elterjedt jogar. Mária fején korona van. A távolban egy középkori város falai jelennek meg.³²

A legismertebb emlék a magyarországi emléktanyagban a csíksomlyói ferences templom fából készült kegyszobrára, amelynek elkészülte nagyjából egybe esik az alsóvárosi templom alapításával. 1510 körül készült ez az egyik legnagyobb méretű kegyszobrunk, valószínűleg erdélyi faragómester remekéént.

Az ábrázolás népszerűségére jellemző, hogy a XV. század második felétől Magyarországon is megjelentek a miseruhák hímezett keresztjeinek központi helyén, az oltárábrázolásokkal csaknem egy időben.³³ A Madonna képe a magyarországi pénzeken első ízben

²⁸ POSZLER GY. 1994b, 498–499. p.

²⁹ TÖRÖK GYÖNGYI 1993. 177. p.

³⁰ RADOCSAY DÉNES 1955. 86. p.

³¹ A többi relief táblának előképeit is a német művészet körében találta meg a kutatás egy-egy Stoss, illetve Schongauer metszet képében.

³² TILKOVSKY, V. 1961. 175–186. p., HOMOLKA, JAROMÍR 1973.

³³ SZILÁGYI ANDRÁS 1981. 333. p. Az Iparművészeti Múzeum több, a XV. század második feléből származó miseruhát őriz gyűjteményében, melyen a Napbaöltözött Asszony alakja tűnik fel (Ltsz.: 7392, Ltsz.: 7393).

Mátyás király garasain tűnt fel. Ezt a hagyományt követték II. Ulászló és II. Lajos aranyforintjai. Ettől kezdve több évszázadig hagyomány maradt, hogy a Patrona Hungariae alakja díszíti a magyar királyok pénzérmeinek egyik oldalát.³⁴ A Napbaöltözött Asszony alakja Újlaki Miklós boszniai király (1471–77) dénárjain jelent meg.³⁵

1500 körül a magyarországi ötvös művészetben is elterjedt – a gyöngyösi Szent Bertalan templom kincstára egyik úrmutatójának tanulsága szerint – Mária ábrázolásának szóban forgó típusa.³⁶

Érdemes megemlíteni, hogy az alsóvárosi templom gyűjteményében őriznek tizenhat kis méretű fametszetet, valószínűleg a XV–XVI. század fordulójáról.³⁷ A megmaradt metszetek eredetileg egy nagyobb sorozat részei lehettek, melyeket a ferencesek az eretek tanok ellen, a hit megújítása érdekében propagandisztikus céllal használtak fel.³⁸ A legtöbb ábrázolást latin nyelvű magyarázószöveg kíséri. Az egyik képen a Napbaöltözött Asszonyt ábrázolta a metsző.

Ez az ábrázolás³⁹ mintegy foglalta a római katolikus mariológiának, hiszen a teljes Máriára vonatkozó tanítást a Szeplőtelen Fogantatástól a megdicsőülésig kifejezi. Az obszerváns ferences mozgalomnak mintegy szimbólumává magasztosult Máriának jelen ábrázolása, hiszen mind az eretnekség, mind a pogány (török) elleni harcban zászlójukra tűzhatték ezt az ábrázolás módot. A ferences teológia már Duns Scotus óta különleges figyelembe részesítette a szeplőtelen fogantatás tanát. A VIII. századtól a keleti egyházban Mária menybemeneteleként értelmezték a Jelenések Könyve Napböltözött Asszonyáról szóló víziót. Nyugaton Szent Bernát volt az első, aki hasonlóan értelmezte ezt a jelenetet.

Szóllóssy Ágnes szerint: „Kiindulva abból, hogy Mária mentes volt az áteredő büntől, így annak következményétől, a haláltól is, a mennybevitel igazsága teljes megalapozottságot nyert. Innen tehát a formai egyezés a késő középkori Mennyebe felvett királyné (Assumpta), Mennysországnak királynéja (Regina coeli), Angyalok királynéja (Regina angelorum), Istennek Szent Anyja (Mater Dei), Makula nélkül való Anya (Immaculata) Mária-képek között, amelyek mind a napba öltözött asszony jelvényeit hordozzák”.⁴⁰

A kultusz teológiai megalapozása a Baseli zsinaton történt. 1439. szeptember 17-én a 36. ülésen Mária Szeplőtelen fogantatását hitcikkellé emelték. IV. Sixtus pápa (1471–

³⁴ SOÓS FERENC 1998. 32. p., SOÓS FERENC 1995. 3. p.

³⁵ SOÓS FERENC 1988. 17. p.

³⁶ Az Úrmutató magyar, nagyszombati műhely terméke 1500 körül. IS mesterjegy. Aranyozott ezüst, kalapált, öntött. XVIII. századi pótlásokkal.

³⁷ Négy kép a Tízparancsolatot mutatja be: Istennek nevét hiába ne vedd, Tiszteld szüleidet, Ne ölj, Felebarátod házat ne kívánd. Három kép a bűnököt állítja pellengérré: Fösvénység, Bujaság, Gög. Öt metszet a szentek tiszteletére és az ünnepek megünneplésére figyelmeztet: Szt. István protomártír, Szt. János evangélista, Aprószentek, Nagyszombat, Karácsony. Az egyik kép Jézus keresztre feszítését ábrázolja.

³⁸ BÁLINT S. 1975. 34. p.

³⁹ Mária ikonográfiával foglalkozó jelentősebb feldolgozások: D'ANCONA, M. L. 1957., HENZE, C. 1948. A Napbaöltözött Asszony ikonográfiájára vonatkozólag: BURGER, L. 1937., VETTER, E. M. 1958/59.

⁴⁰ SZÖLLÖSSY ÁGNES 1991. 18. p.

1484), aki maga is ferences volt, búcsúengedélyében lelki kiváltságot ígért azoknak, akik a Napbaöltözött Asszony valamely képe előtt a kereszténység ügyéért imádkoznak. 1477. február 27-én kiadta „Cum praeexcelsa” kezdetű bulláját, melyet 1483-ban megerősített „Grave nimis” brevéjében.

Havi Boldogasszony ikonográfiája

Az ábrázolás prototípusa a római S. Maria Maggiore templom Szent Lukácsnak tulajdonított ikonja. A legenda szerint a templom egy János nevű római patrícius költségén épült Liberius pápa (352–66) idejében. Mindketten látomásukban Szűz Mária óhaját hallották, mely szerint azon a helyen ahol 365. augusztus 5-én hó lepi be az Esquilinus dombot, az ő tiszteletére templomot emeljenek. A kegykép az V. Pál által emeltetett (1605–1621) Borghese-kápolnában került elhelyezésre.

Az ikonon arany háttér előtt bizánci bíborköpenybe burkolózott, ovális arcú Máriát látunk. A Szűz Anya balján a gyermek Jézus helyezkedik el, aki az édesanyja jobb vállán elhelyezkedő csillagot szemléli. Az arany színű ingbe öltözött kis Jézus jobb kezével görög módon áldást oszt, míg bal kezében az Újszövetség könyvét tartja. Mária fejét kendő fedi (efezusi Istenanya), a kép felső részén lévő görög betűk is erre vonatkoznak. Mária homlokát fedő kendőn a kereszt jelenik meg. Ez a kereszt a homlokon, Krisztus keresztfájdalmára utal. Az áldást osztó kéz – három ujjal – utal a Szentháromságra. A két visszafordított ujj Krisztus emberi és isteni természetét szimbolizálja. Mindkettőjük fejét arany fényű glória övezi.

A VI. századra a konstantinápolyi Szent Bölcsesség templom lektorára Theodorosra vezethető vissza a hagyomány, amelyet Andreas de Creta és Damaszkuszi János is elfogad. Miszerint a Mária képet Lukács Evangélista festette volna.⁴¹ Theodorosz bizánci szerzetes a VI. században arról tudósít, hogy az V. század közepén Eudoxia császárnő ezt a képet Jeruzsálemből elküldte sógornőjének Pulcheriának Konstantinápolyba, aki ezután a Hodégézisz nevű utcában templomot építtetett megőrzésére (Odigiatria).

Ennek a képnek másolatai mindenütt igen gyorsan elterjedtek a keresztény világban. Ezeket a festményeket mindenhol „Szent Lukács Madonnája” néven tisztelték. Arról még napjainkban is vita folyik, hogyan került ez a kép Rómába. Annyit tudunk róla, hogy 590-ben Nagy Szent Gergely pápa ünnepélyes, engesztelő körmenetben vitte a S. Maria Antiqua templomból a Szent Péter bazilikáig. A kép később került a Maria Nova (ma római Franciska) templomba, majd ezután a Szent Hadrián templomba. A XIII. században a római szenátus hozatta át a kegyképet a S. Maria Maggioréba.⁴²

Szilárdfy Zoltán két jelentés síkját különbözteti meg Mária ezen ábrázolásának.⁴³ Elsődleges jelentése szerint a Római Egyház Mária kultuszának apostoli eredetére utal. A második jelentéssik a kegyképhez fűződő legendához kapcsolódik. A festményt Nagy Szent Gergely pápa idejében egy pestis járvány alkalmából hordozták végig a városon, amikor a Regina Coeli-t éneklő angyalok jelentek meg. A körmenetben jelenlévők egyszer

⁴¹ P.G: 86, 1. 166–7. p., De Sanct. Imag. Ven., P.G. 97. 1303. p., Epist. ad Theog. Impe., P.G. 95, 3504. p. Közli: DR. TÓTH K. J. 1988. 101–112. p.

⁴² Bibl. Vatic. Lat. 2100 f. 4. Közli: DR. TÓTH K. JÁNOS 1988. 101–112. p.

⁴³ SZILÁRDFY ZOLTÁN 1994. 24. p.

csak arra lettek figyelmesek, hogy Hadrianus császár mauzóleuma fölött az isteni büntetést végrehajtó angyalszobor pusztító kardját hüvelyébe helyezte vissza, s erre a járvány megszűnt. Innen a kegykép sajátos neve a „*Salus Populi Romani*”, vagyis a római nép üdvössége.

A kép másolása szigorú pápai büntetés terhe mellett évszázadokig tilos volt. Az első engedélyt 1569-ben adta ki V. Pius pápa. Ugyanis ebben az évben Boldog Azevedói Ignác a Jézus Társaság vizitátora visszatért Brazíliából és megkérte az akkori rendi generálist Borgia Szent Ferencet, szerezze meg missziós területe számára a kegykép másolatát. A S. Maria Maggiore akkori gondnoka Carlo Borromeo támogatta Borgia Szent Ferenc kérését, így lemásolhatták azt.

Ez a példány később 1702-ben a Montecavallo-i Szent András templom Szent Szaniszló kápolnájába került. Erről az első másolatról készült a többi kópia mely a római, brünni, krakkói, ingolstadti rendházakba került. Ezek mellett öt különböző fejedelmi udvarba is jutott a kép másolataiból: Katalin portugál királynénak, II. Fülöpnek, Johanna madridi hercegnőnek, Erzsébetnek IX. Károly francia király nejének és II. Miksának és feleségének Máriának is volt egy-egy példánya.

Erzsébet francia királyné férjének halála után (1574. május 30.) hazatért Bécsbe, és magával hozta az egyik kópiát, melyet az általa alapított klarissza zárdának ajándékozott. II. József rendelete alapján a zárdát 1782-ben megszüntették, így a kép a Szent Ágostonról elnevezett bécsi udvari templomba került.⁴⁴

Havi Boldogasszony kultusza Magyarországon a XVII–XVIII. században, mint pestistől védő kegyképtípus terjedt el. A kultusz talán legkorábbi, barokk kori előfordulása hazánkban a pécsi Havihegyi kápolna 1691-ből.⁴⁵ Ezután a XVIII. század folyamán országszerte elterjedt a kultusz.⁴⁶ Szilárdfy Zoltán szerint a kegykép töröktől védő funkcióval is gazdagodott, mivel az 1716-ban a Savoyai Jenő irányítása alatt küzdő keresztény seregek augusztus 5-én, Havas Boldogasszony napján a pétervárad-i ütközetben fontos győzelmet arattak a török felett. Ennek a győzelemnek az emlékét idézi a Pétervárad–Tekia, Havi Boldogasszony templom. A „takia” dervis zárdát jelent, melynek a helyén áll a mai kegytemplom. A legenda szerint Jenő herceg a csata napján Mária képe előtt könyörgött, hogy a már veszni látszó ütközetet Mária a keresztények javára fordítsa. Ekkor következett be a S. Maria Maggiore templom alapítástörténetének „hó csodájához” hasonló esemény. A sűrűn hulló hó a szövetséges sereget elrejtette a török elől. A csata így a keresztények javára dőlt el. A győztes csata után a török zárdát kápolnává alakították, melyben a S. Maria Maggiorében látható kép másolatát helyezték el.

Visszatérve a szegedi kegyképre, legendás történetét az összes szerző nagyjából ugyanúgy írja le, ugyanis mindenki ősforrásként a templom Historia Domusában leírtakat

⁴⁴ P. KARL WODITSCHKA, S. J 1931. Feldolgozza a kegykép történetét.

⁴⁵ A kegykép pestis ellen védő funkcióját erősíti, hogy Szent Rókus és Szent Sebestyén, két népszerű pestistől védő szent szobra került az oltárra. A rozsnói székesegyház Havi Boldogasszony képét a római előképhez hasonlóan járvány idején körülhordozták a városban.

⁴⁶ Egyházasnádasd (1714), Rozsnyó (1736), Vöröskő (1739), Somogybükkösd (1754), Makó, Kassa, Sárospatak, Budakeszi.

használta. A legenda szerint a képet Hunyadi Mátyás⁴⁷ adományozta a templomnak, amelyet a szegedi nép mintegy ötven évig tisztelt. 1552-ben a török bosszúhadjáratot vezetett a város ellen, eközben a templomot is kirabolták, majd fölgyújtották. Az elrabolt holmit hajóra rakták, majd vele a Tiszán elhajóztak. Azonban az egyik munkásnak, akit a törökök a rakodásra kényszerítettek föltűnt az összegöngyölt vászon, amelyben fölismerte templomuk kegyképét. A képet ruhája alá rejtette és a templom felé iparkodott vele. A törökök üzőbe vették a menekülő embert, aki a templom előtt elterülő Csöpörke tó iszapos fenekébe rejtette azt. (A csöpörke jelentése mocsaras tó. Valóban létezett egészen a XVIII. század végéig). A kép szerencsésen megmenekült, de az üldöző törökök a bátor polgárt megölték, aki a sirba magával vitte titkát. A kép rejték helyéről senki sem tudott. Csak egy szerencsés véletlen folytán került újra a napfényre, mikor is egy török szpáhi a lovát itatta a csöpörkében. A ló pont arra a helyre lépett, ahol a kép már nyolcvan éve pihent, így patájával azt kiszabadította. A török megismervén Mária képét rögtön a gvárdiánhoz vitte, s a következő szavak kíséretében átadta: „Itt van gyaur, az Istenetek anyja”.

A csodatévő kegyképről még sok más legenda maradt fenn, amelyeket a Historia Domus alapján Lugosi Döme gyűjtött először össze.⁴⁸ Ezek közül egyet tartok érdekesnek itt közölni, mivel nagyon jól mutatja, hogy a barokk korszak gondolatvilágában a legendák, és azok vándormotívumai miképpen keveredtek a lokális hagyományokkal, ezzel is elősegítve egy új, helyi legenda megszületését.

1691-ben P. Nagy János gvárdián restauráltatni akarta a kegyképet egy laikus festő fráterrel. De ez a festő ahányszor a képhez közeledett és ecsetjét rá akarta helyezni a vászonra, a képből kilövellő fény mindannyiszor elvakította, úgy, hogy egy ecsetvonást sem tudott húzni rajta.

Ez a legenda a S. Maria Maggiore-beli kép legendájával mutat rokon vonásokat. Rómában miután a jezsuiták megszerezték a pápa engedélyét az ikon másolására, szintén egy festőt bíztak meg a kép lemásolásával, aki hasonlóan járt mint jó egy évszázaddal később szegedi festő kollégája. Történt ugyanis, hogy amint hozzá kezdett volna a másoláshoz az oltárképből kiáradó fény őt is elvakította. Nyilvánvaló, hogy a szegedi legenda a római alapján keletkezhetett, esetleg valamelyik magyarországi Mária kegykép legendájának közvetítésével, melynek ősforrása szintén a római képé lehetett.

Sajnos a szegedi legenda nem tudósít arról, hogy Máriaának mely ábrázolási típusát kellett volna a másolóknak megörökítenie. Ugyanis ez talán választ adhatna arra a kérdésre, hogy milyen kegyképet tiszteltek a templomban a XVII. század végén. Az eredeti szegedi főoltárkép nem maradt fenn, a mai kép a mostani főoltárra készült a XVII. század végén vagy a XVIII. század elején. Festője ismeretlen, de valószínűleg észak itáliai

⁴⁷ A rendi hagyomány Mátyás király nevéhez fűzi a templom és a kolostor alapítását. Telek József (Hist. Dom.) 1465-re teszi az alapítást. 1675-ben Christophorus Agricola ferences szerzetes Connotationes de Rebus Provinciae c. munkájában a következőket jegyzi fel: „Conventum Szegediensem Fundatum fuisse a Mathia Corvino Rege Hungariae Anno Domini 1468. Cum tamen bellicosissimus hic Rex, ob continua... bella, operi inchoato, ultimam manum, morte etiam praeventus, ad movere non potuisset, tandem sumptibus Civium Szegediensium, ad justam perductum fuisse perfectionem.” Közölvé: URBANUS, F. 1759. 9. p.

⁴⁸ LUGOSI DÖME 1932. 45–48. p.

előképet követett. Stílusa alapján lombard vagy venetói mester lehetett. Bálint Sándor és Szilárdy Zoltán hajlanak arra a megállapításra, hogy eredetileg kegyszobor volt a szegedi főoltáron. Bálint Sándor Csíksomlyót és Lőcsét említi analógiaként.⁴⁹ A kép datálásához érdemes adalékként megemlíteni, hogy Esterházy Pál 1690-ben Mária kegyképekről kiadott könyvében nem említi a szegedi oltárképet. Az igaz, hogy ebbe a gyűjteménybe alig egy tucat magyarországi kép rézmetszettel ellátott leírása került csak bele. Hat évvel később a nádor újabb könyvet jelentetett meg Mennyei korona, az az Az egész Világon lévő Csudálatos Boldogságos Szűz képeinek röviden föl tett Eredeti...(Nagyszombat, 1696), amelyben már 1300-ra emelte az ismertetett képek számát. Ebben a kötetben már nem voltak metszetekkel illusztrálva a leírások. A 191-es szám alatt a 141. lapon a következők olvashatók: „Az Tisza mellett Mező Szeged Városában volt egy boldog Asszony Temploma; kiben tiszteltetett egy igen régi boldogságos Szűz képe, kihez Mátyás király olly ájtatossággal viseltetett, hogy egykor ottan lévő, az maga drága köntösit, ki tiz ezer tallérra becsültetett, levetvén, oda ajándékozná a boldogságos Szűznek. Annak utánna pedig az Pogány kézben esvén Szeged Vára, hová lett légyen azon szent kép, nem tudatik.”⁵⁰ Ebből a leírásból kitűnik, hogy Esterházy is ismerte a kegykép legendáját. Elképzelhető, hogy a már említett Christophorus Agricola művét is olvasta. Az is lehetséges, hogy nem az alsóvárosi templom képéről, hanem egy másik temploméről esik szó benne. Szempon-tunkból az a figyelemreméltó ebben a rövid idézetben, hogy a nádor egy szót sem szól a templomban az ő idejében tisztelt képről, csak a régi idők nagyhírű oltárképéről tesz említést.

A legkorábbi ismert másolat a kegyképről a XVIII. század közepén készült. Ezt Hogger János szegedi festő fogadalomból metszette rézbe (1753).⁵¹ A vidék számos oltárképét is ő készítette.⁵² Később a XVIII. század végén Binder János Fülöp (1735k.–1811) készített a kegyképről három különböző metszetet.⁵³

A templom titulusa

Már a korábbi századok szerzőinek is föltűnt, hogy a szegedi főoltár képe nem a Havas Boldogasszonyt ábrázolja, mint az – általában – a templom titulusa miatt várható lenne. A templomhajó északi és déli falán elhelyezett két évszámú faragott kőtábla az 1503-as évszámmal jelzi az építkezés befejezését. A templom fölszentelésének pontos dátumát nem tudjuk, de egy forrásokkal alá nem támasztott adat szerint ez 1509 lett volna. Ekkor,

⁴⁹ Érdemes megjegyezni, hogy Csíksomlyón eredetileg nem a jól ismert kegyszobor szerepelt a főoltáron, hanem táblakép, amely Mária koronázását ábrázolja szentek társaságában. A kép most a Magyar Nemzeti Galériában látható (Ltsz.: 181).

⁵⁰ JORDÁNSZKY ELEK 1836. 100. p. az idézet forrása.

⁵¹ GARAS KLÁRA 1754-et tudja az ábrázolás elkészülési évének.

⁵² Archeológiai Értesítő, 1900. 174. p., THIEME–BECKER 1924. 310. p.

⁵³ PATAKY DÉNES 1951. 82–86. p. 1. (23). A szegedi kötelesek céhlevele. „Binder sc. Budae” 2. (48). Auxiliatrix Szegediensis in Antiquissima P.P. Franciscanorum Ecclesia Honoribus Sanctae Mariae ad nives sacra. „Binder sc.” 3. (54). Kegykép. (Közölve ORDINÁNSZ KONSTANTIN: A Libanus... c. könyvében) A zárójelben lévő számok a Pataky Dénes által közölt sorszámok.

még láthattuk, a Santa Maria Maggiore-béli ikont az atyák a pápai tilalom miatt nem választhatták főoltárukra képek.

Bálint Sándor szerint a szakrális hagyomány és gyakorlat alapján az lett volna természetes, hogy a szegedi új templom főoltárát a római patriarchális bazilika Salus Populi Romani néven emlegetett kegyképének másolata díszítse. A sajátos történelmi okok miatt viszont ez a kép nem kerülhetett a szegedi oltárra: „...a szegedi franciskánus obszervancia úgy segítette magán, hogy a templom főoltárára a kor újszerű Mária ábrázolását, a Szeplőtelen Fogantatást állította, amelyet a Napbaöltözött Asszony apokaliptikus alakjával azonosított.”⁵⁴

Azt a lehetőséget, hogy a ferences atyák ne ismerték volna a Havi Boldogasszony és a Napbaöltözött Asszony ábrázolásai közötti ikonográfiai különbségeket, kizárhatjuk. A szegedi rendházban ugyanis a középkor óta mindig is komoly tudományos munka folyt. A kolostor országos viszonylatban is jelentős könyvtárral rendelkezett,⁵⁵ s iskolájában több évszázadon keresztül tanítottak nagy tekintélynek örvendő tudós atyák. Lehetőségként fennáll az is, hogy az oltárkép festője nem rendelkezett kellő ikonográfiai műveltséggel, s az általa leginkább ismert, a korszakban nagyon elterjedt Mária ábrázolást – a Szeplőtelen Fogantatást – festette meg. Helyi, a nagy művészeti áramlatoktól távol alkotó festő esetében ez a feltételezés esetleg elfogadható lenne, de nem valószínű, hogy az atyáknak ne tűnt volna föl ez a különbség és így is elfogadták volna oltárukra a képet.

Szeged középkori festészetéről szinte semmit sem tudunk. A XVI. század elejéről egyetlen szegedi festőről van tudomásunk. 1490–92 táján a krakkói egyetemen tanuló magyar ifjak saját külön otthont, convictust alakítottak, amelyet magyar bursának hívtak. A magyar bursa lakóiról külön részletes névjegyzék maradt fenn, amely névjegyzékben 1515-ből a következő feljegyzés maradt ránk: „Valentinus de Zegedino Baccalarius filius Stephani Pictoris...”⁵⁶ István szegedi festő nevéhez egyetlen képet sem tudunk biztosan kötni. Ezért nehéz volna eldönteni, hogy a szegedi ferences atyák őt kérték e föl oltáruk képének megfestésére. Annyit tudunk Képiró Istvánról, hogy 1512 és 1552 között Szegeden a Nagy utcában lakott. Lugosi Döme idézett könyve szerint az összes környékbeli templomot ő festette ki.

A XV. század folyamán a salvatoriánus rendtartományhoz tartozó obszerváns ferencesek egyre nagyobb szerephez jutottak a mariánus rendtartományhoz tartozó, konventuálisoknak is nevezett ferencesekkel szemben. 1339-től kezdve a bosnyák ferences rendtartományból húzódtak észak felé az obszervánsok, akik az eretnek tanok, elsősorban a bogumilizmus és a huszita mozgalmak ellen küzdöttek. Száz év alatt mintegy ötven kolostort alapítottak Magyarországon. A XVI. század elején a török veszély érzése egész Magyarországon erősödött, s ez az érzés a délvidéken még fokozottabban érvényesülhetett. Bálint Sándor kutatásaiból tudjuk, hogy a Napbaöltözött Asszony alakját a salvatoriánus ferencesek török ellenes propagandájuk zászlajára tűzték.⁵⁷ Az obszerváns ferencesek délvidéki központjukban Szegeden fokozott hangsúlyt fektethettek új templomuk főoltárképének elhelyezésére. A középkor folyamán, előfordult, hogy az új

⁵⁴ BÁLINT SÁNDOR 1983. 102–103. p.

⁵⁵ Vö. BÁLINT SÁNDOR 1964. 134–141. p.

⁵⁶ N. N. 1904. 270. p.

⁵⁷ BÁLINT SÁNDOR 1943a, 436–442. p., BÁLINT S. 1943b, 19–27. p.

templomba egy, már a hívők körében régóta nagy tiszteletnek örvendő csodatévő képet – amelyet esetleg különböző viszontagságok miatt menekíteni kellett eredeti helyéről – igyekeztek szerezni a templom építtetői. Ezt a lehetőséget az alsóvárosi templom esetében sem zárhatjuk ki. Ez a gondolat már a XVIII. század közepén foglalkoztatta a templom múltja iránt érdeklődőket. Így Telek József nagy műveltségű ferencrendi atyát is.⁵⁸ 1740. decemberében kezdte meg a templom „*Historia Domus*”-át írni.⁵⁹ A IV. articulusban ez olvasható: „A főoltár üveg alatt elhelyezett s Havi Boldogasszonyról nevezett csodatévő képének korát vagy vissza kell vezetnünk magának a templomnak korába, melyet Hollós Mátyás, Magyarország dicsőséges királya, a bosnyák törökök felett 1465-ben szerzett győzelmeinek emlékére uralkodásának elején Havi Boldogasszony elnem évülő tiszteletére emelt és gyöngyökben dúsgazdag paláttal [ez a Mátyás király féle miseruha] ajándékozott meg, amikor is, azelőtt nem ismert híres művészek állottak Magyarország bölcs fejedelmének szolgálatában, – vagy bizonyára hitelt kell adnunk a nép ajkán élő hagyománynak, melyet némelyek még ma is tartanak, mely szerint ez igen értékes kép Csanádról került ide vagy ama csanádi konventünkből 1552-ben ide a török zsarnokság elől menekült, rendi testvéreink révén, vagy más Mária tisztelők útján a csanádi, Szent Györgyről nevezett székesegyházból, melyben Szent Gellért ideje óta volt Nagyboldogasszonynak igen jeles képe, melyre nézve ugyancsak Szent Gellértnek életírásiban a következők állnak szóról-szóra: E templomban a Nagyasszony tiszteletére elég tekintélyes oltárt emelt s eléje arany füstölőt állított, melynek szolgálatára két idős korú férfit alkalmazott, akik állandóan virrasztottak, nehogy csak egy órára is szüneteljen a tömjénfüst. – Hogy e két vélemény közül melyik érdemel hitelt, – én egyikre sem merném mondani, hogy igaz.”⁶⁰

Szűz Mária e képéről a *Historia Domus* nem szolgál további információval. Mint látjuk már Telek József a XVIII. század közepén sem volt bizonyos a szegedi kegykép csanádi származásában. 1493-ban a Szentszék a Szent Gellért monostor javait a csanádi püspökséghez csatolta, míg az apátsági monostort és a templomot a ferenceseknek adományozta. 1514-ben a Dózsa-féle paraszthadak feldúlták a templomot, ekkor veszhettek

⁵⁸ TAMÁS PÉTER 1948.

⁵⁹ „*Historia Domus vetustissimi Conventus Szegediensis Ord. Min. stricte observantium S. P. N. Francisci, Provinciae SS. Salvatoris*”

⁶⁰ IV. Articulus „*De imagine Thaumaturgae B. M. V. ad Nives*”

„*Aetatem Thaumaturgae Imaginis Sacratissimae Virginis ad Nives, quae in ara maiori vitro clausa colitur, aut traducere necesse est ad aetatem ipsam Basilicae, quam gloriorus Rex Hungariae Mathias Corvinus, parte a. 1465. de Turcis Bosniacis victoria, in exordio sui imperii, ad perennem honorem illibatae Deiparae ad Nives erexit ac geniunis praediviti paludamento dotavit, cum sub id temporis, antea vix visi, celebres artium Magistri, sapientissimo Principi in Hungaria paruerint, aut certe traditioni vulgi celendum erit, quae hodie apud nonnullos tenet, Imaginem hanc gratiosam Csanadino isthuc fuisse illatam, seu per Fratres nostros, ex Conventu Csanadiensi ob tyrannidem Barbari Szegedinum anno 1552. transfugientes, seu per alios Marianos clientes ex Ecclesia Cathedrali S. Georgio sacra in qua a temporibus D. Gerardi celebratissima habebatur Imago illa Magnae Matris, de qua in vita eiusdem Sancti, haec de verbo ad vestum annatantur: „In qua Ecclesia magnae Matris Domini sat venerabilem asam erexit, ante quam thuribulum aureum fixit, cuius ministerio duos provectae aetatis homines adhibuit, qui iugiter ibi vigilarent, quatenus ne ad unam horam, odor thimiamatis abesset.” Detur sua cinque opinioni probabilites, ego neutram, ut veram, asserere ansim.”*

el Szent Gellértnek egészen addig a monostorban őrzött ereklyéi. Az 1520-as években a pápai követ sem tud semmit az ereklyék hollétéről.⁶¹

1551. szeptember 28-án Szokullu Mehmed ruméiai beglerbég vezetésével a török sereg harc nélkül átvette a csanádi várat védőitől. Ekkor a káptalan elmenekült a városból, a székesegyházból a törökök mecsetet alakítottak ki, csak a ferencesek tartottak ki egy kis ideig. Több dolog miatt valószínűtlen, hogy a Csanádon őrzött Mária kép került volna a szeged-alsóvárosi templom oltárára.

- Szegedet a törökök már 1542-ben, Buda elfoglalása után meghódoltatták. A lakosság egy része azonban Tót Mihály főbíró vezetésével fölkelést robbantott ki. A budai pasa a fölkelés négy vezetőjét kivégeztette, a fegyveres lakosságot levette. A Debrecenbe menekült Tót Mihály hajdú sereget gyűjtött, majd 1552-ben megrohanta és visszafoglalta a várost. A várat már nem tudta bevenni, a Budáról érkező török seregek néhány nap múlva újra elfoglalták a várost. Ezen események után bekövetkező bosszúhadjáratban rabolták ki a törökök az alsóvárosi templomot.

- Egy adat szerint 1551-ben a szalvatoriánus ferencesek Csanádról, Szegedről Gyulára szállították a misepalástokat, miseruhákat valószínűleg a töröktől való félelmükben.⁶² Ha ez az adat helytálló, akkor a szegedi konventet sem tartották a ferencesek a legbiztosabb helynek értékeik védelmére. Így valószínűtlen, hogy Csanádról ide menekítették volna oltárképüket csanádi rendtársaik.

- 1552-től az alsóvárosi kolostor négy évig lakatlanul állt. Csak 1556-ban engedte meg a szegedi szandzsákbég a ferenceseknek, hogy visszatérjenek a templomba.⁶³

Bálint Sándor 1983-ban post humus megjelent könyvében összegzi több évtizedes kutatásainak eredményeit. Szerinte a gótikus templom a XV. században a középkori Szent Péter templomra épült. 1444-ben Cesarini Julian pápai legátus obszerváns ferenceseket telepített a templom mellé épült, Máriának szentelt kolostorba. S ekkor változott meg szintén Cesarini intézkedésére a templom titulusa Szent Péterről Havi Boldogasszonyra, amely az egyik római főtemplom, a S. Maria Maggiore, liturgikus nevén a S. Maria ad Nives titulusa. Sajnos Bálint Sándor nem említi meg azt a forrást, amely a templom titulusa esetében ezt az információt megerősítené.

IV. Jenő pápa Cesarinit – mint teljhatalmú pápai követet – 1442 tavaszán bízta meg az eretnekek elleni hathatós fellépés reményében. A pápa azért választotta őt, mivel a husziták ellen már korábban is határozottan, és szigorúan eljár. Már 1431-ben engedélyt kapott a pápától arra, hogy szükség esetén a bosnyák ferences rendtartomány fennhatósága alá helyezze a Magyarország déli területein élő ferenceseket. Karácsonyi szerint 1444 elején Cesarini Szegeden járt és ekkor ítélte oda a mariánusok kolostorát a szalvatoriánusoknak.⁶⁴ A történeti kutatások szerint augusztusban történhetett ez az ítélezés. Hiszen augusztus 1. körül I. Ulászló és az országnagyok Szegeden elfogadták az I. Murád szultán követi által előterjesztett békeponctokat (szegedi béke). Cesarini ekkor a városban tartózkodott, mivel ő vette rá a királyt, hogy a hadjáratot a török ellen a béketárgyalások ellenére

⁶¹ JULIAN KÁLMÁN 1926. 27. p.

⁶² KARÁCSONYI 1923/24. II. 415. p.

⁶³ KARÁCSONYI 1923/24. II. 164. p.

⁶⁴ IV. Jenő pápa 1444. január 29-i rendeletére átadja az obszerváns ferenceseknek a minoriták budai, pesti és marosvásárhelyi kolostorait (február 20.).

– előző ígéretéhez híven⁶⁵ – mindenféleképpen megindítja. Augusztus 4-én a király Hunyadi Jánossal és az országnagyokkal egyetemben esküt tettek Cesarininek, hogy a török elleni hadjáratot a békekötés ellenére is folytatják. Tehát valószínűbbnek tűnik, hogy a kolostor átadására vonatkozó ítélet augusztusban történt.

Visszatérve a templom titulusának kérdéséhez, arra lehet gondolni, hogy a ferenceseknek kapóra jött egy ilyen nagy tekintélynek örvendő egyházi, hogy készül egyházukat fölszentelje. S augusztus révén – ha az előző föltételezésem helyes – a legközelebbi Mária ünnepet választották templomuk titulusául, s ez valóban Havas Boldogasszony (aug. 5.) ünnepe lett volna. Csakhogy 1444-ben még szó sem volt a szalvatoriánusok alsóvárosi letelepedéséről, hiszen ekkor még a mariánusok Palánkban, esetleg a várban lévő talán Szent Erzsébetről (?) elnevezett kolostorát kellett volna megkapniuk.⁶⁶ A török elleni háború miatt nem került sor a szegedi mariánusok kolostorának átadására sem, mint ahogy Cesarininek a csanádi egyházmegyében a szegedi mellett a lippai kolostort is át kellett volna adnia a salvatoriánusoknak. Ezt az adatok tanúsága szerint nem sikerült végrehajtania, mivel 1531-ben a Székesfehérvárott megtartott mariánus káptalanon a szegedi házfönök mellett a lippai is részt vett.⁶⁷ 1444. november 10-én a várnai csatában elesett I. Ulászló király és a szalvatoriánusok nagy pártfogója, Cesarini bíboros is.

A mariánusok 1452-ben konventjüket Szegeden tartották. Ezen a tartományi gyűlésen választották meg provinciálissá Igali Fábiánt, akinek vezetésével 1454-ben megkezdődött a mariánusok megújulása.⁶⁸ Minden bizonnyal el kellett telni némi időnek, amíg a konventuálisok arra a belátásra jutottak, hogy maguk kell megépítsék kolostorukat. Így eshetett választásuk alsóvárosra. Tehát az 1444-es évszám és a Cesarini nevével összefüggésbe hozott titulus egy akkor még nem is létező épület esetében, alaptalannak tűnik. Jóval később kerülhetett sor az alsóvárosi kolostor építésének elkezdésére. Ezt a feltételezést a legújabb régészeti kutatás eredményei is alátámasztják. A hagyomány és a korábbi kutatás 1465-re, illetve 1468-ra tette az építkezés megkezdését.⁶⁹ A Műemléki Felügyelőség megbízásából Lukács Zsuzsa végezte az újabb régészeti kutatást. Kutatás közben megjelentetett cikkében 1455–59 közé teszi az alsóvárosi rendház építését.⁷⁰ Későbbi tanulmányában az újabb adatok birtokában módosította a kolostor építéstörténetének

⁶⁵ 1444. április 24. körül I. Ulászló és a budai országgyűlés rendjei esküt tettek Cesarini Julián bíboros pápai követnek, hogy a nyár folyamán a török ellen keresztes háborút indítanak. A szövetségben részt vett IV. Jenő pápa, a velencei köztársaság, és III. (Jó) Fülöp burgundiai herceg. A háború célja a török európai birtokainak visszafoglalása lett volna.

⁶⁶ Szeged történetében (1983) Kulcsár Péter szerint a mariánusok rendháza a Palánkban volt, templomukat pedig a Szentháromság tiszteletére szentelték fel. Máté Zsolt – számítógép segítségével, matematikai módszerrel dolgozta fel a történeti adatokat – szintén arra a következtetésre jutott, hogy a mariánusok rendháza a mai Palánkban lehetett, de Szűz Mária tiszteletére volt felszentelve. Vö. MÁTÉ ZSOLT 1989. 5–75. p.

⁶⁷ JUHÁSZ KÁLMÁN – LOTZ ANTAL 1991. 56. p.

⁶⁸ ARNOLD, MAGYAR 1971. 71–72. p.

⁶⁹ A templom építésével foglalkozó irodalom: Cs. SEBESTYÉN KÁROLY 1938., NAGY ZOLTÁN 1944b, 217–229. p. NAGY ZOLTÁN 1944a.

⁷⁰ LUKÁCS ZSUZSA 1989. 38–40. p.

addig fölállított kronológiáját.⁷¹ A középkori kolostoregyüttes első épülete – a régészeti feltárás tanúsága szerint – a mai kolostor nyugati szárnya. A nyugati szárnynak a folyosóját délről egy nagyméretű, keresztosztós, csavart lábazatról induló, pálcatagos kőkeretű ablak világította meg. Az ablak könyöklőjét, osztójának és nyugati kávéjának maradványait a feltárás alatt in situ találták meg. Ennek az ablaktípusnak elterjedési idejét a tudomány az analógiák sorának segítségével nagyon pontosan datálni tudja. Ezek szerint a szegedi kolostor nyugati szárnya 1480 körül készülhetett. A templom építése ennek a szárnynak az elkészülte után kezdődhetett meg. Így a források hiányában és a fent említett történelmi adatok ismeretében nem bizonyítható, azon állítás, hogy a Szeged-alsóvárosi kolostort már a XV. században Havi Boldogasszonynak hívták volna.

Vegyük sorra azokat az írott forrásokat, amelyek segíthetnének a templom titulusának tisztázásában. 1459. január 20-án Mátyás király oklevele, melyben heti piac tartását engedélyezi a Boldogságos Szűz kolostora előtt a következő képen intézkedik: „...ad eadem civitatem nostram Zegediensem forum ebdomadale liberum, singulis feriis quartis, qualibet videlicet ebdomade *ante claustrum beate Marie virginis* in eadem civitate nostra fundatum, ...”.⁷² A régebbi várostörténeti kutatás ezt a forrást egyértelműen alsóvárosra vonatkoztatta, Péter Lászlónak tűnt fel, – nagyon helyesen – hogy ez egyáltalán nem biztos.⁷³ Ha hihetünk a régészeti adatoknak, akkor ez az oklevél valóban nem vonatkozhat az alsóvárosi kolostorra. Ettől függetlenül a szövegből kiderül, hogy akármelyik kolostorról essék is szó benne, nem említi Mária-ra vonatkozólag az *ad Nives* titulust.

1458. augusztus 16-án Budán kiadott oklevelében⁷⁴ Mátyás király megerősíti Szeged város polgárainak ősi időktől fogva gyakorolt egyházkegyúri jogát a város területén lévő Szent Demeter, Szent György, *Szent Péter apostol* és Szent Erzsébet templomokra és plébániákra nézve. Ezek szerint ekkor még szóba sem került, hogy a Szent Péter templom átépítésével megépítenék a salvatoriánusok alsóvárosi templomukat. Sőt a kolostorhoz vezető utca melyet a régi templomról Szent Péternek neveztek a középkorban, még a XV. század hatvanas éveiben is szerepel, csak később a tizedjegyzékből hiányzik ez az utcánév. Bálint Sándor közli a forrást, melyben felsorolja, hogy mely személyek látogatták meg Kapisztrán János sírját Újlakon (ma Ilok).⁷⁵ Az 1459–65 között feljegyzett csodás események sorában szerepel egy Szegedi Katalin nevezetű nő, aki a platea Sancti Petri-ben lakott (Szent Péter utca).⁷⁶

A XV. század végén még állhatott a Szent Péter templom is, hiszen egy 1497-re keltezett oklevélben Szilágyi László kőházát úgy említik, mint amely a templom előtt

⁷¹ LUKÁCS ZSUZSA – SZÓNOKY MIKLÓS – HADNAGY ÁRPÁD 1993. 155–170. p.

⁷² REIZNER J. 1899/1900. IV. Oklevéltár. XXXIII. okl. 55–56. p. Az oklevélen kívül a következő felirat olvasható: „De foro feria quarta ante claustrum beate Marie virginis...”

⁷³ PÉTER LÁSZLÓ 1991. 20–22. p.

⁷⁴ REIZNER J. 1899/1900. IV. köt. XXXI. okl. 54. p.

⁷⁵ Kapisztrán János 1459–65 között följegyzett csodáteleinek 3 szöveg változata maradt fenn: a római Bibliotheca Vaticanabeli, a római S. Isidoro- kolostorbéli, és a harmadik a párizsi Bibliothèque Nationale tulajdona (Codex Sovariensis). Döry Ferenc, Lukcsics József szerkesztésében az „Instrumentum super fassionibus testium in oppido Ujlak anno 1460 examinatorum” című gyűjteményben.

⁷⁶ TROGMAYER OTTÓ 1992. 17. p.

állt: „ante ecclesiam beati petri...”⁷⁷ Trogmayer Ottó említett rövid tanulmányában meggyőzően bizonyította, hogy az alsóvárosi ferences templom nem a középkori Szent Péter templom helyén épült, annak romjaiból, mint azt Cs. Sebestyén Károly kutatásai alapján a templom múltjának kutatói gondolták.⁷⁸

Bálint Sándor 1983-as könyvének 140. jegyzetében még egy adatot közöl, miszerint a szintén obszerváns csíksomlyói ferences templom eredeti titulusa is Havas Boldogasszony lett volna. Mintegy ezzel a párhuzammal is megerősítvén a szegedi templom titulusáról alkotott véleményét. A csíksomlyói templom és a szegedi templom történetében valóban nagyon sok rokon vonás és párhuzam fedezhető fel. 1441-ben Csíksomlyón is letelepedtek a szalvatoriánusok, Hunyadi János pártfogásával. A munkálatok elhúzódhattak, csak 1448-ra készült el a csíksomlyói templom, és ekkor már állt mind a nyolc oltára.⁷⁹ Az építkezést IV. Jenő pápa is támogatta, erről értesülünk 1444. július 2-ára szóló búcsúengedélyéből (1444. jan. 27-i keltezéssel). De ez a búcsúengedély nem említi a Havas Boldogasszony titulust, hanem egyszerűen Boldogasszonyról szól: „ad ecclesiam *beate Marie semper virginis* domus ordinis fratrum minorum de observantia, que in territorio ville Somlyo Transilvane diocesis...de novo construi cepte et adhuc in suis structuris et edificiiis perfecta non existit...”⁸⁰ Még egy adat áll rendelkezésünkre a csíksomlyói templom titulusa tisztázásának kérdésében. 1462. december 2-án Mátyás király szabadalomlevelet adott ki a csíksomlyói konvent számára. Ezt a szabadságot Szapolyai János erdélyi vajda, székely ispán Gyulai János gvárdián kérésére megerősíti 1519-ben: „...Religiosus frater Johannes de Gywla Guardianus fratrum minorum Chijkiensium de observancia regulari nuncupatorum, in sua ac ceterorum fratrum eiusdem Ordinis in *Claustro beate Virginis Marie* istic fundato degencium personis,...”⁸¹ Mindkét forrás igen korai, a templom alapításával majdnem egyidősek, de egyikben sem olvashatjuk az *ad Nives* szavakat, amely egyértelműsítene a csíksomlyói templom titulusát, mindössze arról értesülünk belőlük, hogy a templom Szűz Mária patrocíniuma alá tartozott.

A következő adat a szegedi ferencesekről az a mariánusok és szalvatoriánusok között kitört vita (1494) mely a szegedi és a váradi zárdák birtoklása körül robbant ki. Váradi Péter kalocsai érsek (a mariánusok védnöke) és Bakócz Tamás (a szalvatoriánusok protektora) Budán az éppen akkor (1495) tanácskozó országgyűlés helyszínére hívta össze az érdekelteket. A felek megegyeztek abban, hogy itáliai mintára mindkét fél szedhet alamizsnát a közös fennhatóságuk alá tartozó területen. A mariánusok beleegyeztek abba, hogy a szalvatoriánusok megépíthetik kolostorukat, úgy, hogy abból semmi kár ne származzék a mariánusok részére. Ez az adat is alátámasztani látszik azt a nézetet, hogy a salvatoriánus kolostor ekkor még építés alatt állt. A vita később sem zárult le a rend két ága között, hiszen még 1529-ben a pármái egyetemes káptalan is foglalkozott a két szegedi kolostor tagjai között feszülő ellentétekkel. Az egyetemes káptalan úgy döntött, hogy

⁷⁷ IPOLYI ARNOLD – NAGY IMRE – VÉGHÉLYI DEZSŐ 1873. 388. p.

⁷⁸ TROGMAYER O. 1992. 17. p.

⁷⁹ LÉSTYÁN FERENC 1996. 190–192. p.

⁸⁰ SZABÓ KÁROLY 1872. 154. p.

⁸¹ SZABÓ KÁROLY 1872. 340–342. p. Az 1462-es oklevelet is átmásolták az 1519. július 22-én kiadott oklevélbe.

a mariánusok minden évben prédikálhatnak és gyóntathatnak a városban, míg az obszervánsok minden második esztendőben tehetik ugyanezt.⁸²

A konventuálisok zárdája Szegeden egyébként 1542-ig maradt fenn, ezután az obszervánsok egyedül maradtak a városban. Az 1578-as évből származó török defter már elhagyottnak említi a mariánus kolostort és a templomot. A szegedi kolostor a XVI. század első felében a jenei (jenői) ör felügyelete alá tartozott.⁸³

Nagy Zoltán szerint, a templom elkészültének éve 1509, s fölszentelésének dátumát augusztus 5-re, tehát Havas Boldogasszony napjára teszi.⁸⁴ Ez az álláspont reálisabbnak tűnik az eddig idézeteknél, hiszen erre az időszakra tehetjük a templom építésének befejezését. Ezt az évszámot valószínűleg, egy elég bizonytalanul datált török oklevélből (1562. január) számolta ki, melyben a török megerősíti az alsóvárosi barátokat templomuk birtokában. Lehetséges, hogy az alsóvárosi templomot is birtokukba vették a reformáció hívei, s ezért volt szükség erre az iratra: „...Ezen írott sorok keltének oka ím itt következik: Rózsa Ferenc, Balok András, Pijánc Márton és Horvát Marczy bizonyoságot tévén afelől, hogy az új boldogasszony háza néven ismert egyház 53 év óta a barátoknak nevezett szerzetesek keze közt van, ezek annak birtokában megerősítetnek, hogy benne hiába való szertartásaikat s üres szabályaikat gyakorolhassák. Jelen írott vaszika azért adatott az említett szerzeteseknek, hogy szükség esetén vele előállhassanak.”⁸⁵

A kolostor kódexei között fennmaradt két miseszöveg, amelyek jelzik, hogy legkorábban ekkor már működni kellett a templomnak. Egy 1513-as kiadású Missale Strigoniense-be külön orációt toldottak be Havi Boldogasszony miséjére.⁸⁶ Ugyanennek a könyvnek 1518-as kiadása is megvolt a szerzetnek, amelybe 1525-ben bűcsú misét írtak bele. Ennek szövegét közli Bálint Sándor, melyet Radó Polikárp munkájából vett át.⁸⁷

A XV. századból egyetlen a szegedi oltárookra vonatkozó adatot találtam a szakirodalomban, 1497-ből, amely Mindenszentek oltáráról tesz említést.⁸⁸ De a forrásból nem derül ki, hogy melyik szegedi templomban állt ez az oltár. Szeged reneszánsz kori műveltsége című könyvének 129. jegyzetében Bálint Sándor említi, hogy János fürstenfeldi cisztercita amikor Szegeden járt látott az egyik kolostorban egy Mária képet (ymaginem

⁸² NAGY BÉNI 1913. 376. p.

⁸³ 282. (L5. VI. 5.) *Constitutiones novae familiae Hungariae Fratrum Minorum*. Saec. XVI.

Registrum super nomina locorum nostrae familiae in ordine recto custodiarum: 4. In custodia Jenő: Varadinum – Szaland – Gyula – Jenő – Zegedinum – Csanadinum – Caran Sebes. Közli: VARJÚ ELEMÉR 1901. 262–265. p.

⁸⁴ NAGY ZOLTÁN – PAPP IMRE 1960. 54. p.

⁸⁵ Közölve: SZILÁDY – SZILÁGYI 1861. II. 285. p.

⁸⁶ Ennek az orationak szövege a következő: „...niuis in estuiis coloribus, in quo edficatur ei templum, dignatus eo demonstrare: tribue quesumus: ut eius obsequio insistentes, refrigerato es... concupiscencie super niuem innocencie dealbutur.” „Istenünk, te a helyet, (amelyen) a (Szűznek) templom építtessék, a nyári melegben hóval méltóztatnál megmutatni. Add, kérünk, hogy a bűnös vágy, mely megdermeszti a nyarat, a hónál ragyogóbb ártatlansággá váljék.” (Bálint Sándor fordítása).

⁸⁷ RADÓ POLIKÁRP 1944. 23–24. p.

⁸⁸ ÉRDÚHELYI M. 1899. 271. p. „Szegeden 1497-ben az anyakönyv csak a Mindenszentek oltáráról tesz említést.” Ezt az adatot veszi át RADOCSAY 1955. 85. p.

virginis puerum lactantem).⁸⁹ Nehéz lenne eldönteni, melyik kolostorban láthatta János szerzetes ezt a Mária képet. Radocsay Dénes szerint a ferencesek kápolnájában 1301-től Mária képet tiszteltek.⁹⁰ Nyilvánvalóan az adat a mariánus ferencesekre vonatkozik. Elképzelhető, hogy ezt a festményt látta a fürstenfeldi barát Szegeden jártában. A latin nyelvű leírás alapján egy a gyermekét tápláló Madonna képre, Galaktotrophusza vagy Virgo Lactans típusára gondolhatunk. Ez a képtípus keletről terjedt el Európában, s a XIV. század itáliai festői számos esetben alkalmazták képeiken.⁹¹ Magyarországra mind nyugatról, mind délről, a Balkánon keresztül eljuthatott ennek az ábrázolásnak a divatja.

Az eddigi kutatás adatainak alapján nem bizonyítható, hogy a Szeged-alsóvárosi templomot elkészültekor Havas Boldogasszonynak szentelték volna föl. Elképzelhető, hogy a templomszentelés napja valóban augusztus 5-én történt, mint ahogy Nagy Zoltán véli. S az alsóvárosi közösség a templomának születésnapját jól emlékeztetőbe vésve ezt minden évben megünnepelte, sőt külön a Római liturgiától eltérő mise szövegét is használták ennek a napnak az emlékére. De korántsem biztos, hogy a templom titulusa eredetileg nem Mária valamely másik ünnepére, ikonográfiai típusára vonatkozott. Tehát a templom eredetileg is Mária patrocíniuma alá tartozhatott, s lehetséges, hogy a templom születésnapja is egy Mária ünnepre, adott esetben Havas Boldogasszonyra vonatkozott, s a későbbiekben a hívek tudatában ez a két adat esetleg összerosódott.

A XVI. századból eddig még nem sikerült olyan adatot találnom melyben a templom titulusát említették volna. Az általam talált források közül a legkorábbi, ami említi a titulust a XVII. század elejéről való. Ebben Pázmány Péter esztergomi érsek azt állítja a szegedi konventről, hogy az 1301-ben alapított:” Szegediense (Monasterium) *S. Mariae ad Nives* in Csanadiensi Dioecesi A 1301. fundatum, quod cum a Turcis A. 1525. esset exustum, restauratum ab iisdem Turcis, ad instantiam Civium Szegediensium pro Sex Fratribus.”⁹² A Csongrád megyei levéltárban őrzött forrásokból annyit tudunk, hogy 1643. július 7-én Jacopo Boncarpi szentelte föl a kolostortemplom új Havi Boldogasszony tiszteletére emelt oltárát, ahol a látogatók a felszentelés napján (júl. 7.) 40 napi búcsút nyerhettek.⁹³

⁸⁹ János a kép feliratát is lejegyezte: „mamillis tuis applica / o virgo tuam prolem, / mater tota deifica / iam celi posce solem”

⁹⁰ RADOCSAY D. 1955. 34. p., RADOCSAY D. 1953 98. p., BALOGH, A. F. 1876. II. 499. p.

⁹¹ LAZAREV, VIKTOR 1979. 112–118. p.

⁹² Acta et Decreta Synodi Dioecesanæ Strigoniensis Petri Pázmány A. 1629. In Indice II. de Religiosis Ordinibus, – apud Péterffy Carol. Sacra Concilia R. C. in Hung. celebr. Part. II. Pozsony, 1742. 16. p.

⁹³ CsmL. Szeged-alsóvárosi ferences rendház iratai XII. 4. b/1. Okmánytár I. No. 1. „Anno Domini MDCXXXIII. / Dié Septima Mensis Julii / Illustrissimus, ac Reverendissimus Dominus, Dominus Frater Jacobus Honcarpi Episcopus Himeriæ Dioecesum regni Hungariæ inter flumina Savæ, Dravæ Danubii, et Tibisci, Sub Turca Administrator, et Delegatus Apostolicus. Altere hoc Majus in honorem B. Mariæ Virginis ad Nives: Stigmatum S. P. Francisci consecravit, et Reliquias SS. Apostolorum Petri, et Pauli. Mariæ Magdalænæ. SS. Maximi, et Justii MM: ac aliorum SS: MM: quorum Nomine incognita sunt in eo inclusit, et singulis Christi Fidelibus eadem die unum Annum, et in die Anniversaria Consecrationis hujus modi ipsum Altare visitantibus Quadraginta Dies de vera Indulgentia, in forma Ecclesiæ consueta concessit.”

A templom titulusának a kérdésével azért foglalkoztam bővebben, mert láthattuk, hogy Havas Boldogasszony kultusza a keresztény világban 1570 után bontakozhatott ki, de igazi virágzása hazánkban a XVII. században indult el. A kultusz kibontakozása a XV–XVI. században meglehetősen korainak, és Magyarországon egyedülállónak tűnik, ez indokolja a bővebb tárgyalást.

A titulus tisztázásához igyekeztem párhuzamokat keresni a XV. századból, vagy az azt megelőző századokból. Magyarországon a kultusznak három esetben letem fel a nyomát, bár ez irányba a kutatást szélesebben ki kellene terjeszteni. A legkorábbi adat teljesen bizonytalan eredetű, mely szerint Szegeden a mariánusoknak már 1230 táján lett volna rendházuk, és már ezt Havi Boldogasszony (Ad beatam Mariam virginem de nivibus) tiszteletére alapították. Állítólag ez a rendház a tatárjárás alatt pusztult el, s a XIV. század elején építették újjá.⁹⁴

A másik adat a lőcsei Szent Jakab templom bal oldali mellékhajójának keleti zárófalánál elhelyezett Mária hó-oltár a XV. század végéről. Az oltár 1494 körül készülhetett. A predellán elhelyezett lengyel címer II. Ulászló és János Albert lengyel király lőcsei találkozájára utal (1494. április). Az oltár ikonográfiai programja egyáltalán nem utal a nevére. Az oltár képei Mária és Krisztus életéből vett jelenteket ábrázolnak. Az általam olvasott munkák mind ezen a néven említik, de nem magyarázzák meg elnevezésének eredetét, körülményeit. Elképzelhető, hogy az oltár nevét nem a középkorban, hanem jóval később kapta. A harmadik adat szerint Győrben 1469-ből ismert egy Havas Boldogasszony oltár melynek létezéséről az oltárjavadalmak igazgatóinak említése kapcsán tudunk.⁹⁵

A makói Havas Boldogasszony kép

További problémát jelent a kutatás számára, hogy a makói Szent István plébánia-templomban viszont egy a Santa Maria Maggiore kegyképével megegyező, tehát Havas Boldogasszony ikonográfiai típusát követő Mária képet őriznek, melyet a hagyomány szerint Szegedről származónak ismernek.⁹⁶ Ezt megerősíteni látszik egy a szegedi ferencesek volt lelvétárában őrzött irat, mely a következő feljegyzéseket tartalmazza: "E kedves kép nem ugyanaz, amely után a templomot Havi Boldogasszony templomának nevezik, miután maga a kép nem egyezik a római Mária Maggiore-i, vagyis Havi Boldogasszony-képpel, mint az e két képnél bármely szemlélő előtt kiviláglik. Azt az első képet ugyanis – mint azt hitelt érdemlő öregek előadják a Havi Boldogasszonyról, az 1552. évi zúr-zavar idejében, amikor a törökök Szegedet első ízben elfoglalták s minden, ami szent, felforgatva megszenteltelennített, bizonyos szegediek a veszedelem elől kimentették és menekülve a legközelebbi városba, Makóra magukkal vitték, ahol tényleg látható

⁹⁴ PÉTER LÁSZLÓ 1991. 24–25. p. [Sajnos a szerző nem közli a forrást, ahonnan ezt az adatot vette].

⁹⁵ RADOCSAY DÉNES 1955. 85. p. 221. jegyzetpontjában közli forrását: BEDY V.: A győri székesegyház története. Győr, 1936.

⁹⁶ DR. CSEPREGI IMRE 1937.

a templomba belépőnek baljára eső oldalon a mellékoltáron és a nép nagy tiszteletben tartja.”⁹⁷

A makói kép Máriát ábrázolja, bal karján a gyermek Jézussal, aki baljában könyvet tart, jobbajával (előre nyújtott két ujjal) pedig áldást oszt. Mária arannyal szegélyezett kék színű palástot visel, mely palást a fejét is borítja. Mária palástjának jobb vállát aranszínű hatágú csillag, homlokát aranykereszt díszíti. A köpeny alatt a Madonna szintén arannyal szegélyezett piros inget visel. Mindkettőjük feje körül dicsfény van. A gyermek inge fehér alapon tarka virágokkal díszített. A sötét alapon, a kép felső két sarkában két kis angyalfej látszik. Nem teljesen pontosan követte a római prototípust a kép ismeretlen mestere, mind az arc formájában, mind a drapéria kezelésében eltér tőle. Minden bizonnyal metszet előképet követett festője. 1690-ben adta ki a nagyszombati nyomdában Esterházy Pál nádor Az egész világon levő csudálatos Boldogságos Szűz Képeinek Röviden föltett eredeti című könyvét. Ebben a könyvben megjelent egy elég pontos metszet a S. Maria Maggiore templom kegyképéről.⁹⁸ A makói kép azonban nem ezt az ábrázolást követi. Ehhez a képhez jóval közelebb áll Jakob Adam (1718–1811) egyik rézmetszete 1772-ből, mely a lorettói litániához készült.⁹⁹ Mária arcának formája, kendőjének vonalvezetése és néhány részlet a ruhán hasonló a makói képéhez.

Mikor került ez az oltárkép Makóra nem tudják a helytörténészek sem. Annyi bizonyos, hogy a XIX. század elején már a Szent István plébániatemplomban volt, hiszen Ordinánsz Konstantin 1819-ben ott látta.¹⁰⁰

A makói Szent István tiszteletére fölszentelt plébániatemplomot 1772-ben fejezték be. 1718-ban a régi templom köveiből a mai Szent István téren templomot építettek, amely a század közepére szűkössé vált. Ezért a tanács Engl Antal püspök támogatásával új templom építése mellett döntött. Ez az egyhajós templom készült el 1772-ben.¹⁰¹

⁹⁷ Monumenta vetera et nova de antiquissime Basilicae S. Mariae ad Nives :”Hanc gratiosam imaginem non esse quidem eam, a qua Ecclesia haec nostra denominatur ad Nives, quum effigies ipsa non concordet cum effigie Romanae Mariae Maioris seu ad Nives, ut id clare has duas effigies consideranti patere potest. Imaginem igitur illam primaevam, – uti fidedigni referunt senes, – Beatae Mariae ad Nives tempore disturbati illius Turcici anni circiter 1552, quo Turca Szegedinum primo occupavit ac omnia sacra profanando susdeque vertit, quidam Szegedinenses cladi eripuerunt ac profugi secum Makoviam, proximum oppidum transtulerunt, ubi et de facto arae minori importata ad latus sinistrum Ecclesiam ingredientis conspicitur et a populo maiori devotione colitur.” Közölve: CSEPREGI 1937.

⁹⁸ ESTERHÁZY PÁL 1690. 3–6. p.

⁹⁹ Nagy-Ajtai Cserei Farkas: Isten Annyának a Boldogságos Szeplőtelen Szép Szűz Máriának Lorétomi Litániában lévő nevezetek rendin folyó dicsérete. Bécs, 1772. A metszetet közli: SZILÁRDFY 1984. 13. kép.

¹⁰⁰ ORDINÁNSZ KONSTANTIN 1831. Ordinánsz Székesy Gábor ferences atya XVIII. században papírra vetett jegyzetei alapján szintén a makói kép szegedi származásáról számol be: „Azon Havi Boldogasszonynak régiebb Képét, és a Rómainak igaz másolatlyát, mondám némely Isten féltő Szegedi lakosok a’ köz veszélyből kiragadták, és a török előtt futással megmenekedvén a’ szomszéd Makó városába által vitték, és a melly (ha talán éppen az lehetne) az említett Makói Templomnak egy oldal oltárán a bemenetelnek balfelén helyeztetve, mái napig is szemléltetik.” Ordinánsz 1831. 25. p.

¹⁰¹ TÓTH FERENC 1993. 627–628. p.

A makói képről Csepregi (1937) óta csak egyetlen frissebb összefoglalás jelent meg Tóth Ferenc tollából Makó város 1993-ban kiadott monográfiájában. Ebben a tanulmányában több pontba szedve kérdésessé teszi a makói kép szegedi eredetét.¹⁰²

- 1552-ben amikor Szegedet a törökök feldúlták és a kegyképet állítólagosan Makóra vitték, még Makó színtiszta református város volt, sőt csakúgy mint Szegeden még a katolikus templomot is elfoglalták az új hitűek.
- Makó városát a törökök több ízben fölperzselték, kifosztották. Tehát a kép, ha oda került Makóra, akkor minden bizonnyal nem kerülhette volna el a pusztításokat.
- A pápai tiltás miatt a szegedi főoltár kép nem ábrázolhatta a S. Maria Maggiore-béli festményt, ezért a főoltáron eredetileg sem a Havi Boldogasszony szerepelt. Mivel Makóra a Havi Boldogasszony képe került, így a makói oltárkép újabb keletű.
- Bálint Sándor szerint a makói képet bizonyosan a XVIII. században festették.
- Továbbá, szintén Bálint Sándor írta a következőket: „elképzелhetetlen volna, hogy egy kegyképet csak úgy odaajándékozzanak egy másik templomnak, ilyesmire régebben is csak hatalmi erőszakkal került sor.”
- A kép restaurálása 1993-ban folyamatban volt, de ennek eredményeiről Tóth Ferencnek akkor még nem volt tudomása.

Összefoglalásképpen Tóth Ferenc nem zárja ki, hogy a legendának lehet némi valóság alapja, hiszen a szegedi ferencesek a hódoltság alatt és utána a XVIII. században többször is ellátták a makói hívek lelki gondozását (1700–1713, 1759–1764). Úgy gondolja, hogy a Havi Boldogasszony képet a szegedi ferencesek vitték Makóra, amikor nekik már a főoltár kép és a czenstochovai Mária kép (1740) is tulajdonukban volt. Tehát, szerinte 1759–1764 között, így ez a régi templom valamelyik oltárképe lehetett. Hozzá teszi, hogy a kép a korábbi századok makói egyháztörténetében nem töltött be kegykép szerepet. Tulajdonképpen még állandó helye sem alakult ki a helyi liturgiában. Csepregi Imre ismertette meg híveivel a szegedi mondai hagyományt, illetve a S. Maria Maggiore-beli kép történetét. Így az ő általa elindított mozgalom révén vált az oltárkép kegyképpé.

A makói kép restaurálását 1995-ben fejezte be Brutyó Mária festő-restaurátor, a festészettechnikai elemzését Szabó Zoltán vegyész. A technikai elemzés alapján is csak valószínűsíteni lehet a kép korát. A makói kép ismeretlen festője színes alapozást használt. Ez az alapozási módszer a XV. század végén terjedt el, és egészen a XVIII. századig használatban volt. Kezdetben az olajképeket a tempera festmények alapozásához hasonlóan készítették elő, csak az enyves alapozás szívó hatását mérsékeltek az izoláló ólomfehér réteggel. A makói kép XVII. század előtti technikával készült, kb. az 1500-as évek technikájára mutat. A XVII. században Európa fejlettebb festészeti központjaiban már két vagy egy rétegű színes alapozást vittek volna fel közvetlenül az enyvezésre. Azonban azokban a régiókban melyek elmaradtak az általános fejlődéstől még sokáig maradhatott fenn a régi technika. Végeredményként a technikai vizsgálat azt a következtetést vonja le, hogy a festmény az 1600-as vagy 1700-as években készülhetett, amikor általában már mindkét rétegében színes, vagy az egyrétegű színes alapozást használták.¹⁰³

¹⁰² TÓTH F. 1993. 634–637. p.

¹⁰³ Szabó Zoltán: A makói Havi Boldogasszony kép festészettechnikai elemzése. Restaurálási jegyzőkönyv.

A templom előtti egykori Mária szobor

A főoltárképpel szoros ikonográfiai kapcsolatban van a templom főbejárata előtt állt egykori, a Szeplőtelen Fogantatást ábrázoló Mária-oszlop.¹⁰⁴ Lugosi szerint amikor 1552-ben a Mária kép elveszett, a hívek annak emlékére elkészítették szobor másolatát. Ez a szobor 1630-ig állt volna fenn, amikor is megsemmisült, s ez után készült a barokk szoborcsoport.¹⁰⁵ Nem nehéz ezekben az évszámokban felfedezni a kegykép legendás történetére vonatkozó évszámokat.

A szoborról szintén maradt fenn egy legenda a Rákóczi szabadságharc idejéből, 1704-ből. A történet szerint az egyik kuruc vitéz rálőtt a szoborra, s a szobor karjáról gellert kapva a lövedék eltalálta a katonát. Más forrás (Telek József) 1708-ra teszi az esemény megtörténtét.

A történeti adatok sem segítenek ebben az esetben. Hiszen 1704. április 18-án Rákóczi seregei első ízben intéztek támadást a császári kézben lévő Szeged ellen. 1708 tavaszán a fejedelem kuruc seregei körül vették a szegedi várat, de nem sikerült bevenniük. Alsó- és Felsővárost viszont felgyújtották. Tehát mind a két említett évben megtörténhetett a szobor kurucok általi megrongálása. A legenda szerint a XVIII. század elején már állnia kellett a szobornak. Azt érdemes megjegyezni, hogy az 1713-as felmérési rajz nem jelöli a templom előtti téren.

Az Immaculata oszlopok állításának a divatja a Habsburg-birodalomban a XVII. század végén terjedt el. II. Ferdinánd a bécsi Am Hof templom előtt állított ilyen fogadalomoszlopot, a svéd veszélytől való felszabadulás reményében. Magyarországon Esterházy Pál nádor propagálta elsőként a Mária oszlopok állítását. 1694-ben fraknoi vára előtt állíttatott fel Immaculata oszlopot. A királyi és hercegi példát követték a városok, majd a falvak is. A XVIII. század elejére az ország számtalan településén láthatók voltak a Mária oszlopok.

A fotók tanúsága szerint Alsóvároson egy földgömbön álló, – minden bizonnyal kigyót taposó – bal kezében a kis Jézust tartó Máriát helyeztek el az oszlopon. Az oszlop lábazata mellett a bal oldalon egy női szent (Szent Anna?), a jobbon egy férfi szent (Joachim?) volt látható. Az oszlop formája nem kör keresztmetszetű, mint az a magyarországi emlékeknél megszokott. A szögletes alaprajzú oszlop sarkain volutás díszek futottak, az oszlop törzsén pedig felhőpamacsokat helyeztek el. 1737-ben budai mészkőből készült

¹⁰⁴ A templom évkönyvében a következők állnak felállításának körülményeiről: „Statua haec ante forces consistens, industria devoti Mariophili Josephi Tóth, Civis et senatoris Szegediensis renovatur, columna ipsa cancelli, statuae item circumstantes, sola effigie antiqua reliqua, novo labore ex lapidibus Buda allatis apparantur, lampades denique in IV. Angelis appenduntur, sursus populus Virgini ad Nives exasse devotus veterem Patrum suorum devotionem reassumit, atque in id, cuncti Cives inferioris Civitatis conjurant, ut deinceps ad resuscitandum veterem erga Illibatam Deiparam fervorem cingula septimana tribus diebus, videlicet feria secunda, tertia et sabbato, populus dato signo mediocri campana, vesperi circa horam sextam im aestate, in hyeme circa quartam ad hanc Statuam con fluat...”

¹⁰⁵ LUGOSI 1932. 68–69. p.

korlással vették körül a szobrot. 1752-ben vagy 1759-ben felújították.¹⁰⁶ Erről a renoválásról felirat tájékoztatót, melynek magyar fordítása a következő: „Dicsőség legyen az atya Istennek, tisztelet a Szűz anyának, az örök bölcsesség leányának, a Szentlélek jegyesének és Magyarország Patrónusának. Június 21. Szűzanya ezt a szobrot a szegedi nép neked emelte. Esedezik, hallgasd meg kérését! 1759-ben örök időkre 40 évi búcsú engedélyeztetett.”¹⁰⁷

1855–57-ben Oltványi István nagyprépost renováltatta a szobrot.¹⁰⁸ 1944-ben találat érte az emlékművet, maradványai 2-3 évig a helyükön maradtak, bizonyos részeit bevitték a kolostorba. Végül 1948-ban lebontották. Ekkor áshatták el a szobor részeit más egyéb szobormaradványokkal a kolostor volt istállójában. Maradványai 1991-ben kerültek elő a kolostorban folytatott építkezések nyomán. Az architektonikus faragványok egy része mellett, mind a három főfalak és néhány angyal torzó is megmaradt a földben. Akkor kerültek elő a templom hajójának északi és déli barokk kapuzatai fölött elhelyezett puttó és büszt díszítmények, melyeket 1948-ban, Kontuly Béla freskóinak készítésekor vettek le eredeti helyükről.

Nepomuki Szent János oltár

A szentről elnevezett első oltár a Szent Kereszt oltár helyén állt. 1777-ben került az 1739-ben felszentelt oltár későbbi helyére a szentélybe. Ekkor az egész oltárt felújították. A Babarczy Ferenc szenátor költségén készült képet is ekkor helyezték bele. A rég elveszett felajánlási táblán a kronosztikonos szöveg mellett is a Babarczy család címere volt látható. A szöveg a következő:

Soli Deo
et
Honor Sancti Joannis Nepomuceni
Ex Pio voto
Cultor Devotus sincero
Vovit Amore(1777)¹⁰⁹

A képet a bécsi akadémista festő Josef Hautzinger (1728–1786) festette.¹¹⁰ Hautzinger a bécsi akadémián Schuppen, Troger és Grau tanítványa volt. 1761-ben udvari festő, majd

¹⁰⁶ P. Kaizer Nándor a Szegedi Havi Boldogasszony c. újság 1925. 2. számában közli a felirat szövegét. Az alábbi jegyzetpontban az ő cikke alapján közlöm a szöveget. BÁLINT SÁNDOR (1983) 1752-es évszámot említ művében.

¹⁰⁷ SIT LAVS DEO PATRI / SIT / HONOR VIRGINI MATRI / FILIAE / AETERNAE SAPIENTIAE / SPONSAE / SPIRITUS SANCTI / ET PATRONAE / REGNI HUNGARIAE / XXI IVNII / VIRGO GENETRIX POPVLVS / TIBI SZEGEDIENSIS / EREXIT HOS LAPIDES / SVSCIPAE VOTA ROGAT. / Quibus perpetuae indulgentiae 40 annorum sunt adnexae 1759.

¹⁰⁸ LUGOSI 1932. 69. p.

¹⁰⁹ „Az egy Istennek és Nepomuki Szent János tiszteletére kegyes fogadalomból tiszta szeretettel adja elkötelezett tisztelője.” Közli BÁLINT SÁNDOR 1983. 95. p.

¹¹⁰ A festmény hátulján lévő védővásznonra a kép restaurátora Parobek Alajos gondos, kalligrafikus betűvel feljegyezte a vászon hátulján eredetileg olvasható feliratot. Ebben említi

1772-ben az akadémia történeti festészeti osztályának professzora lett.¹¹¹ A kép napjainkban nem látható a templomban.¹¹²

A kép középpontjában, sötét, barna háttér előtt jelenik meg a papi ornátusba öltözött, fején csillagos glóriával övezett, jobb kezében keresztet tartó szent. A legenda szerint ugyanis öt fényesen ragyogó csillag segített sírjának megtalálásában, ez az ábrázolásokon később Nepomuki Szent János attribútuma lett. A kép tetején egy angyal ereszkedik le Nepomuki Szent János alakjához az égből. Két álló, szakállas, idősebb egyházi tartja hátulról a szent élettelen alakját. A kép bal szélén egy püspök áll, bal kezében pástorbotot tart. A mellette álló, a kép teréből a néző felé tekintő figura talán a festő önarcképe, de elképzelhető, hogy a megrendelő Babarczy Ferencet ábrázolja. Az előtérben három alakot láthatunk, közülük kettő, fehér ruhába öltözött ministráns. Egyikük a kezében tartott gyertyával világítja meg a jelenetet, míg a másik szomorúan Nepomuki Szent János karjára hajtja a fejét. A harmadik szakállas férfi meztelen felsőtesttel görnyed a Szent Vitus székesegyház egykori kanonokjának alakja fölé. A jobb oldalon a jelenet fölött egy templomi zászló tartja egyensúlyba – a bal oldali álló alakok miatt – a kompozíciót.¹¹³

Nepomuki Szent János tiszteletét Közép-Európában a XVII. század folyamán a csehországi vallásháborúkat követően a jezsuita rend készítette elő. Valószínűleg Husz János eretnek mozgalmának a hatását igyekeztek a kultusz fölkarolásával tompítani. János nyelve a legenda szerint sértetlen maradt. Tiszteletének ez egyik legfőbb forrása, mely a minden körülmények között hallgatni tudó nyelvet jelképezi. A vallásos társulatok mellett a vízen közlekedők, hajósok, kereskedők, utazók választották védőszentjüknek.

Hazánkban azonban elterjedését egy szomorú aktualitás magyarázza. Az egész Közép-Európát elborító pestisjárvány hatására alakult ki a szentnek járványoktól védő kultusza, mely Prágából elindulva Bécsen át Magyarországra is eljutott. A szegedi oltár 1739-es felszentelési dátuma is azt jelzi, hogy a járvány szomorú hatására készült az oltárkép.

Johann Andreas Pfeffel(1674–1750) augsburgi rézmetsző illusztrációival jelent meg 1725-ben Bohuslav Balbin jezsuita hagiográfus Nepomuki Szent Jánosról szóló műve, mely leginkább hatott a szent később elterjedt ábrázolásaira.¹¹⁴

a megrendelő Babarczy Ferenc szenátor nevét, illetőleg a kép festőjét, Joseph Hautzinger és elkészültének évét 1777-et. Parobek a festményt 1937-ben restaurálta.

¹¹¹ Johann Josef Hautzinger Magyarországon is sokat foglalkoztatott festő volt. Már udvari festőként az uralkodó megbízásából részt vett számos magyarországi épület kifestésében: Pozsony királyi kápolna freskói (1763), Pesti invalidus ház kápolnájának főoltárképe és a 2 mellékoltár képe is (1765), Buda királyi kápolna oltárképe (1766). 1768-ban a budai Zsigmond kápolna freskóit festette. Az 1770-es években Nagyszombaton, Pozsonyban, Székesfehérvárott és Komáromban dolgozott.

¹¹² A Nepomuki Szent János oltárát megszüntették a szentély felújítása közben. További sorsáról a ferenceseknek sincs elképzelésük.

¹¹³ Az előtérben fekvő eszközöket, attribútumokat a kép besötétedettsége miatt nem lehet értelmezni. A festmény korához képest egyébként elég jó állapotban maradt fenn.

¹¹⁴ SZILÁRDFY ZOLTÁN 1993. 203–213. p.

Szent Vendel oltár

A Szent Vendel oltár egy 1748-as följegyzés szerint feltételezhetően szintén a pestis-járvány idején készült. 1777-ben az oltárt fölújították. S egy bécsi festő által készített képet helyeztek el benne. A festmény hátuljának felirata a következő: „iratott Bécsben Daka Gáspár, Maksa... és egyéb bötsületes gazdák szögétségös kötségeivel. A.B. 1777.”¹¹⁵ A képet a korábbi irodalom (Lugosi) Hautzinger-, míg Bálint Sándor Anton Gruber bécsi festő alkotásának tartja. A festmény hátulján lévő szöveg Anton Grubert nevezi meg a kép alkotójának.

Szent Vendel álló alakja került a kép központi részére, melynek háttérében állatok: lovak, szarvasmarhák, birkák láthatók. A képsíkot balról egy zöldellő fa törzse és lombzata zárja le. A festmény azt a pillanatot örökíti meg, amikor az égből érkező angyalok meghozzák Szent Vendelnek a főpapi öltözéket. Mára a kép súlyosan megrongálódott, besötétedett, több helyen a festék pereg. Az oltáron két oldalt Szent Ágnes és Szent Borbála szobrai voltak láthatók. Ez az oltár párdarabja volt a Nepomuki Szent János oltárnak,¹¹⁶ a szentélyben egymással szemben állították fel őket. A Nepomuki Szent János oltárképhez hasonlóan ez a festmény is a templom raktárában található.

Szent Vendel a legenda szerint ír származású volt. Római zarándoklata után a Rajna vidékén telepedett le, ahol remeteként jószág tartással foglalkozott. Később apátként halt meg a VII. század elején. Erekléit St. Wendelin városa őrzi. Magyarországon, a délnémet barokk hatására tiszteletének nyomai a XVIII. században bukkannak föl.

Padányi Bíró Márton (1696–1763) veszprémi püspök 1763-ban kiadott könyvében is említi, hogy nem régen érkezett a szent kultuszának tisztelete hazánkba. Padányi maga is fontos szerepet játszott Szent Vendel tiszteletének magyarországi elterjesztésében. Hazánkban a veszprémi és a csanádi egyházmegyékben virágzott leginkább Szent Vendel tisztelete.¹¹⁷ Padányi ezt a következőképpen magyarázza meg:” Bizonyos dolog, hogy más országokban, tengeren, vízen, szárazon, Királyi Lakó-helyeken, fő-fő roppant nagy Városokban, szigetekben és gyakran más közönséges Helységekben is ezernyi ezrekből álló sokféle kereskedések, Kalmárok, kincses gazdák, Urak és Mester emberek vannak, egyedül mi szegény Magyarok az eke szarvára szorultunk, úgy annyira, hogy ha csak gazdagságbul, majorkodásbul, szántásbul, vetésbul, szőlőkapálásbul, mezei, vagy erdei gyümölcsökbül vagy barmainkbul fáradságos iparkodással, aggódással, hasznot nem veszünk, bizonyára nemhogy kincset és gazdagságot, de még csak ruházatunkra való költséget is alig és nehezen gyűthetünk, szerezhethetünk. Mivel azért mindezekre áldást leginkább Szent Wendely érdeme és esedezése által remélhetünk: nincsen Istennek gondviselése nélkül, hogy ezen nagy érdemű Pásztor Szent Wendely segedelmének és szószóllásának ereje a mi Magyar Hazánkba is behatott...”¹¹⁸

A német telepések hatására a kultuszt a szegedi pásztor nép is támogatta, sőt a szeged környéki pusztán kápolnát is szenteltek tiszteletére. Kecskeméten, amely óriási kiterjedésű

¹¹⁵ A felirat másolata ez esetben is a régi vászonra fektetett védővászon olvasható.

¹¹⁶ A képek vakrámáinak formája, az oltárok díszítményei és profilozása szintén megegyező.

¹¹⁷ PADÁNYI BÍRÓ MÁRTON 1763.

¹¹⁸ BÍRÓ MÁRTON 1756. 274. p.

legelőkkel és pusztákkal bírt, s így az állattartásból igen sokan éltek szintén elterjedt Szent Vendelnek a kultusza. A kecskeméti piaristák Szentháromság tiszteletére szentelt plébániatemplomában 1780 körül állították fel Szent Vendel oltárát.

Páduai Szent Antal oltár

Páduai Szent Antal az egyik legszeleesebb körben tisztelt hazai szent, kinek tiszteletét a XVI. századtól a Habsburgok határozott, tudatos propagandája támogatta. A középkorban a páduai szent tisztelete Magyarországon nem volt számottevő, egy-két előfordulásától eltekintve. A Habsburgok spanyol és portugál rokoni kapcsolataik révén ismerkedhettek meg a szent tiszteletének kultuszával. Az 1571-es, győztes lepantói tengeri ütközet után terjedt el nagy területeken tisztelete. Mivel a Don Juan d'Austria vezérelte keresztény gályák győzelmét a török felett, nem utolsó sorban Páduai Szent Antal közbenjárásának tulajdonították. A XVII. század elején II. Ferdinánd király karolta fel a kultuszt birodalom szerte. Pozsonyban 1663-ban, Gyöngyösön 1673-ban alakult Szent Antal-társulat. A szegedi Szent Antal-társulat (Congregatio Thaumaturgi S. Antonii) a gyöngyösi hatására kezdte meg működését.¹¹⁹ A XVII–XVIII. században hazánkban e társulatok száma tizennégy volt.¹²⁰ A magyarországi ábrázolásokon Szent Antal többször föltűnik a pestis-ellenes védőszentek, Rókus, Sebestyén, Rozália társaságában a Szentháromság-oszlopokon. A kultuszt az udvar és a ferences rend mellett számos magyar arisztokrata család tagja felkarolta. Közülük említhetjük Esterházy Pál (1635–1713) nádort, I. Grassalkovich Antalt (1694–1771), Erdődy Gábor Antal egri püspököt.¹²¹

A főhajóban közvetlenül a diadalív előtt az evangéliumi (bal) oldalon helyezték el a szent oltárát. Párdarabja a Szent Ferenc oltárnak. Lugosi szerint ezen a helyen eredetileg Mária Annunziata oltár volt, amelynek ábrázolása a sekrestyeszekrény balszárnyának középső ajtaján látható. 1716-ban készítették el az első Szent Antal oltárt, melyet 1772-ben újítottak föl, s helyezték arra a helyre ahol napjainkban is áll. A mostani oltárképet 1774–75-ben Hautzinger festette, melyért 130 forint honoráriumot kapott. Páduai Szent Antal legelterjedtebb ábrázolási módja látható az oltáron. A felül íves záródású festményen Hautzinger azt a pillanatot ragadta meg mikor Szent Antal a gyermek Jézusnak kezét csókol. Jézus egy angyalnak a fején álldogál, miközben két puttó a megváltó lábát csókolgatja. A kép előterében a kompozíciót egy fekvő, imádkozó figura egészíti ki. A festmény háttérében az égen angyal fejek láthatók.

Az oltárarchitektúrát Aisenhut József készítette. Az oltárt két, konzolon álló ferences szent kőszobrá díszíti. Bal oldalon Szent Klára kezében szentségtartót fogó alakját látjuk. A szentségtartó, vagy úrmutató Klárának arra a tetteire utal, amikor 1240-ben a szentelt ostya tárolására szolgáló edénnyel futamította meg az őket ostromló szaracén sereget. Jobb oldalon a püspöki ornátust viselő Toulouse-i Szent Lajos – aki lemondott apjának, II. Károly nápolyi királynak a trónjáról, és belépett a ferences rendbe – alakját mintázta meg Aisenhut mester. Utóbb Szent Lajos Toulouse püspöke lett. A kompozit oszlopok által tartotta gerendázat fölötti oromzaton, repülő, harsonás angyalok alakja figyelhető

¹¹⁹ BÁLINT SÁNDOR 1983. 50. p.

¹²⁰ TŰSKÉS G. – KNAPP É. 1992. 17 p.

¹²¹ KERNY TERÉZIA 1995. 6–7. p.

meg. Az oromzat tetején két puttó nyitott, abroncsos koronát tart. Az architektúra szoros rokonságot mutat a Szent Ferenc oltárával.

Assisi Szent Ferenc oltár

Az oltár a diadalív előtti falmezőn a hajó jobb oldalán áll. Az első Szent Ferenc oltár 1713-ban készült, s 1772-ben újították fel, illetve szobrokkal díszítették. Az oltárképet Josef Hautzinger bécsi festő készítette 1774–75-ben. Az oltár architektúráját és az oltáron elhelyezett két szobrot Aisenhut József faragta. A bal oldali szobor Szent Bonaventúrát a ferences rend generálisát, fontos teológiai művek szerzőjét ábrázolja. Ő írta meg Assisi Szent Ferenc életrajzát a *Legenda Maior*t. *Lignum Vitae* című munkájában kifejti, hogy Krisztus keresztje az „élet fája”. A jobb oldali szobor Szent Ágnes alakját mutatja be, aki a Decius vagy Diocletianus császár idejében történt keresztényüldözéseknek esett áldozatul. A kompozit oszlopok fölötti oromzaton angyalok láthatók. A középső repülő angyal iratszalagot mutat, melynek felirata Szent Ferenc jelmondata: „Deus Meus et Omnia” (Istenem, mindenem). Az oromzatot két puttó tartotta korona zárja le.

A kép Szent Ferenc stigmatizációjának 1300 körül Itáliában kialakult ikonográfiai kánonja szerint ábrázolja a jelenetet. A festmény előterében ülő szent karját két oldalról egy-egy angyal támogatja. Szent Ferenc az égen sejtelmesen lebegő, keresztre feszített Krisztus alakjára tekint. A szent előtt fekvő nyitott könyvön koponya fekszik. Krisztus öt sebének egy angyal égeti az assisi szent kezeire, lábaira, mellére.

Szent Ferenc stigmatizációjának jelenete már a középkorban elterjedt volt a magyarországi emlékhelyeken. Ez az ábrázolás jelenik meg a hervartói főoltáron (1460–1470), a csíkszentléleki főoltáron (1510). 1624-ből a csíksomlyói ferences templomban is hasonló Szent Ferenc oltárról tudunk.

Szent József oltár

Szent József alakjának és szerepének megítélése a középkor folyamán sokat változott. A középkori ábrázolásokon Józsefnek nem juttattak fontos szerepet a festők, többnyire szerényen meghúzódott a többi alak között, esetleg a képek háttérében. A késő középkor óta tisztelete egyre nagyobb szerepet kapott a keresztény közösségekben. E mozgalom Egyiptomból indult ki, s terjedt el Európában. A XV. században már teológiai viták folytak szerepének újraértékeléséről. Már az itáliai reneszánszban a Szent Család teljes jogú tagjaként ábrázolták. Egyik legismertebb példája ennek Michelangelo Doni tondója (1503–1504).

A ferencesek igyekeztek tiszteletét pártfogolni. 1479-ben IV. Sixtus pápa ünneppé avatta József névnapját. A XV. században Avilai (Nagy) Szent Teréz volt József kultuszának egyik legfőbb támogatója. Szent Teréz hatására Spanyolországban keletkezett az a képtípus is, amely Szent Józsefet a gyermek Jézussal a karján ábrázolja. A barokk művészetben több képtémában Szent József az ábrázolások főszereplőjévé válik. 1675-ben Lipót császár a Habsburg ház patrónusává választotta. Később Bécs, majd Buda fölszabadulását is Szent József közbenjárásának tulajdonították. II. József uralkodása alatt birodalom szerte tovább virágzott a szentnek a kultusza.

Az első Szent József oltárt 1713-ban állították fel a templomban, felszentelésre azonban csak 1739-ben került sor. Az oltár mai formájában 1771-ből származik. A XX. század első felében a ferencesek múzeumában őriztek egy Szent József képet, amely elképzelhetően az eredeti, 1813-as oltárról származott.¹²² Az oltár architektúrája a Szent Anna oltárával rokon. Itt az oromzatra a puttókkal körül vett, háromszögbe foglalt Istenszem motívum került. A kép fölötti kartusban Szent József felirat olvasható. Az oltárt oldalt egy-egy térdeplő angyal szobra díszíti. Az adoráló angyalok előképétül minden bizonnyal G. R. Donner pozsonyi főoltárának angyalai szolgáltak, bár a szegedi szobrok különféle képp gesztikulálnak, egyik sem utánozza a Donner-féle konstrukciót. Viszont az angyaloknak térdeplőül pontosan olyan voluták szolgálnak, mint Donnernek a Magyar Nemzeti Galériába került ónnal ötvözött ólom angyal szobrainál.

A kis Jézus a kép bal oldalán, két lépcsőn elhelyezett architektonikus képzésű emelvényen lévő párnán ül. Bal kezében egy latin kereszttel díszített országalmát tart, míg jobb kezét áldásra emeli. Az érett férfikorban lévő, de nem aggastyánként ábrázolt József ebben a pillanatban lép föl a lépcsőkre. A bal kezében tartott fehér leplet mintegy baldachinként tartja Jézus felett. A kendőnek így felvett háromszögű alakja a nézőben akár a sátor asszociációját is keltheti. József mozdulatát, ahogy a leplet fölemeli értelmezhetjük mintegy a titok felfedésének amint Jézust bemutatja a világnak. A kép emelkedettségét igyekszik érzékeltetni József szinte lebegő alakja és oranshoz nagyon hasonló tartása, valamint az ég lebegő angyal alakjai, és a sejtelmes felhős, füstös háttér. Az egész kompozíciót egyfajta fölfelé törekvés jellemzi az ég felé, az isteni szférába. Ezt a hatást elsősorban a szereplők fölfelé irányuló tekintetével érte el a kép ismeretlen mestere.

A festmény jobb alsó sarkában két angyal figyel az eseményt. A bal oldali, az alsó lépcsőfokon ülő angyal, kezében kivirágzott botot tart. A kivirágzott bot – mint Áronnál és Szent Kristófnál – a kiválasztottság jele volt. Az apokrif evangéliumok szerint a Dávid házából való összes nőtlen férfit Jeruzsálembé hívták, hogy kiválasszák Mária számára a megfelelő hitvest. Az összes bot közül csak József virágzott ki. A puttók előtt elterülő drapéria, (köntös?) előtt, a jobb sarokban Szent József attribútumai, ács szerszámok – fejsze, véső, fakalapács – ismerhetők fel.

Szent Anna oltár

Szent Anna tisztelete Szegeden már a középkor folyamán virágzott. Szeged környékén Szent Anna kultuszának egy érdekes helyi sajátosságával találkozhatunk, ha hihetünk a néprajz tudomány ez irányú vizsgálatainak. Katona Lajos szerint ugyanis Szeged környékén a korábbi századokban Nagyboldogasszonyon Szent Annát értették, míg Kisasszony Szent Annának leányát, Máriát jelentette.¹²³ A Pray-kódex tanúsága szerint már a XII. század végén külön latin nyelvű miséje volt Szent Annának. Magyarországon Szent Anna kultuszát a ferencesek karolták föl. A római kalendáriumba 1481-ben vette fel Annát IV. Sixtus pápa, aki a ferences rend tagja volt. A szent július 26-i ünnepét XIII. Gergely pápa erősítette meg 1584. május 1-én.

¹²² LUGOSI 1932. 61. p. Valószínűsíti Hogger János szerzőségét.

¹²³ KATONA LAJOS 1905. 2. p.

Magyarországon már az 1400-as évek elejéről vannak adatok oltáralapításokra. A XV. század közepétől egyre több oklevél tesz említést Szent Anna oltárokrol országsszerte. Szentpéter pálos kolostorának Szent Anna oltára 1450-ben nyert búcsúkváltságot, Bártfán egy 1449-re keltezett oklevél említi az új alapítású Szent Anna oltárt. A Humanitas Christi eszmevilága ihlette ezt a virágzást, melynek fő forrása a Protoevangelium S. Jacobi volt. Szent Jakab protoevangéliuma mellett még két fontos apokrif irat szerepe volt jelentős a Szent Anna kultusz terjesztésében. Az egyik a Pseudo-Mattheus evangélium, a másik a Mária születése evangélium volt.¹²⁴ Szent Anna kultusza a XVII. században újfent felélénkült. A bécsi Szent Anna templomban 1694-ben Szent Anna kongregáció alakult.¹²⁵

Az oltár 1748-ban már készen volt. 1795-ben az alatta lévő sírboltot, mely a Losonczy család kriptája volt újjá építették. Az egyszerű, félköríves lezárású kép központi alakja az orans tartásban ülő Szent Anna figurája. Zöld ruhás alakját piros színű lepel fedi, ölében nyitott könyvet (Ószövetség) tart. Férje, Joachim mellette balról térdepel, miközben elmélyed egy könyvben. Szent Annától jobbra a gyermek Mária jobb kezével követi a könyvben az éppen most tanult sorokat. A kép jobb oldalán elhelyezett, asztalon, oltáron (?) a törvénytáblák állnak. A jobb alsó sarokban a festmény sötét tónusai miatt nehezen értelmezhető attribútumok vannak.

Szent Anna ábrázolásának ez a típusa – amikor lányát, Máriát tanítja – a barokk korszakban alakult ki. A középkor századaiban Anna és Joachim Jeruzsálemben az Aranykapunál történt találkozását tekintették a Szeplőtelen fogantatás pillanatának. Mivel azonban az ellenreformáció elutasította a jeruzsálemi Aranykapunál történeteket, mint a Szeplőtelen fogantatásra utaló jelenetet, a tridenti zsinat után új képtípusok alakultak ki Szent Anna ábrázolására vonatkozóan. Az a képtípus, amely a szegedi oltáron is megjelenik talán spanyolországi eredetű. Egyik legkorábbi előfordulása Murillo a madridi Pradoban őrzött festménye (1674k.).¹²⁶

Az oltárt két térdeplő angyalszobor díszíti. Alsó harmadában kannelurás kompozit pilaszterek folytatásaként, a gerendázat fölött egy-egy díszes urnát helyeztek el. Az oromzaton a Szentlélek jelenik meg galamb képében.

Piéta oltár

1739-es fölszentelése óta majdnem változatlan formában áll. 1741-ben vasszerkezettel látták el az építményt. 1774-ben a szobrokat újra festették, és üvegszekrénybe helyezték, a paradicsomi almafát újra aranyozták. 1776-ban Aisenhut József Rajna-vidékről bevándorolt szegedi szobrász két kőangyalt faragott az oltárra. A két térdelő angyal térdénél egy táblát helyeztek el, melynek szövege a következő:

„Bűnös lélek indulj kérlek

¹²⁴ LAJTA EDIT 1954. 34. p.

¹²⁵ BARANYAI 1960. 225. p.

¹²⁶ Murillo, Bartolomé Esteban: Szent Anna és Mária (1674 k.) 219 x 165 cm, Madrid, Prado. A kép eredetileg a San Ildefonso palotában volt, Isabella Farnese spanyol királyné birtokában. 1818-ban a palotából került át a Pradoba a királyné ajándékaként. Pacheco szerint a jelenet első ábrázolása 1612 táján Sevillában volt felállítva szobor formában a Magdaléna templomban. Murillo ezt a szobrot jól ismerte, hiszen itt keresztelték meg 1618. január 1-én.

Jézusnak halálán
Álmélkodjál Szűz Anyának
Keserves fájdalomán¹²⁷

Valószínűleg az 1738–39-es nagy pestisjárvány hatására – mely az egész országon végigpusztított – emelték az oltárt. A XVIII. században oltárunk ikonográfiai programja már ritkaságnak mondható, de illetően felállítását indokolhatja a szoros tartalmi összefüggése a vele szemben lévő Szentkereszt oltárral. A valószínűleg középkori, talán 15-16. század fordulójáról származó Vesperbild szobor több évszázados tisztelete magyarázhatja, hogy a XVIII. században új rokokó formátumban jelenhetett meg.¹²⁸ Hasonló emlékekkel találkozhatunk a sümegi salvatoriánus ferencesek kegytemplomának főoltárán, ahol szintén egy nagy tiszteletben részesített gótikus Piéta szobrot helyeztek barokk keretbe. A keszthelyi szoborcsoport Krisztusának kéztartása is hasonló a szegediéhez – a két kéz a test előtt összekulcsolva Mária kezében nyugszik.

A barokk korszakában megújult a Fájdalmas Szűz kultusza. 1690 körül Kollonits a bécsújhelyi Szent Lipót templomban emeltet oltárt a Fájdalmas Anyának. 1725-ben XIII. Benedek pápa Mária hét fájdalomának ünnepét az egyházi államban, 1727-ben pedig az egész világon elrendeli.¹²⁹

A szobor mögött, az oltár középső tengelyében a paradicsomi tudás fáját látjuk, az almát a szájában tartó, a fa törzsén kúsó kígyóval. Az oromzaton, mintegy a fa folytatásaként aransugaraktól övezve a kereszt nő ki. A templomban elhangzó liturgikus szövegekben ez a képi összefüggés tulajdonképpen állandóan jelen volt. Maga az ábrázolás egy középkorban elterjedt legendára utal, mely szerint Jézus keresztfáját abból az ágból nőtt fából ácsolták, melyet a tudás fájáról maga Ádám tört le, amikor kiűzettek a paradicsomból.

A Missale Romanum Szent Kereszt praefatiójában hangzanak el a következő sorok: „Az ember üdvösségét a keresztfa hozza meg, hogy ahonnan a halál származott, onnan támadjon az élet, a bűn fáján győztes sátánt a kereszt fáján győzze le Urunk Jézus Krisztus.”¹³⁰ Az oltár valamikor tele volt tűzdelve fogadalmi ajándékokkal. Tehát ugyanúgy mint a főoltár kegyoltárként funkcionált, melyet csak a felvilágosodás korában számoltak föl. Legfölül az áttört oromzat tetején egy puttó Abgár király képmását tartja.¹³¹ Ez a kultusz a katolikus egyházban a XVIII. században már csak elvétve fordul elő.

Analógiaként a Szent Miklós ereklyéinek átviteléről nevezett szegedi szerb templom ikonosztáziójának királyi kapuja említendő meg. Itt a két ajtószárny záródásánál kapott

¹²⁷ BÁLINT S. 1983. 90. p.

¹²⁸ Jelenleg a Piéta szobrot restaurálják. A vizsgálatok után minden bizonnyal több információnk lesz a szobor korát illetően. Analógiaként itt csak a keszthelyi Piétát említtem, amely 1500 körül készült. Ma a Nemzeti Galéria régi gyűjteményében van (Ltsz.: 52.641).

¹²⁹ BARANYAI 1960. 225. p., 11. jegyzet.

¹³⁰ SZILÁRDFY ZOLTÁN 1995. 280–283.

¹³¹ Abgár edesszai fejedelem Jézus kortársa volt. A legenda szerint a hosszasan betegeskedő Abgár Jézust meghívta magához, hogy gyógyítsa meg. Jézus válaszevél kíséretében elküldött hozzá egy kendőt arcképének lenyomatával. A képnek alaptípusa egy bizánci ikon volt, amely a hagyomány szerint Krisztusnak nem kézzel festett képmása (Arkheipoiotosz).

helyett a paradicsomi tudás fája, melynek törzsén kígyó tekergőzik. 1761-ben Joan Popović sugárkoszorúval övezett lotaringiai keresztet helyezett el az ajtó fölött.¹³² A győri egykori jezsuita (ma bencés templom) Szent Ignác-templom aranyozott, faragványa szintén az analógiák közé sorolható: S itt kell meg említeni a Freizingi Diözesanmuseum faragványát is.¹³³

Szentkereszt oltár

Eredetileg ezen a helyen állt Nepomuki Szent János oltára. Bálint Sándor szerint 1775-ben, Lugosi szerint 1777-ben készült el. Aisenhutt Józsefet tartják az oltár tervezőjének. A nagyobbjt ideje alatt az oltárt át lehetett alakítani a Szent Sír céljára.¹³⁴ Az architektúra a Piéta oltárral megegyező. A középső ívmezőt itt is két, konzolon térdeplő angyal alakja kíséri. A jobb oldali angyal jobb kezében az arca elé kendőt tart, így fejezve ki Krisztus halála miatt érzett fájalmát. Az áttört oromzatban a kereszt fölött Jézus szíve jelenik meg angyaloktól körülvéve. Az oltár legtetetjén álló angyal a lándzsára felszúrt ecetes izzópót tartja. Mivel az oltár a Piéta oltár párdarabjaként készült, a központi részen itt is szobrászi alkotást helyeztek el. Régebben az angyalok lábánál táblák voltak elhelyezve, melyeket napjainkban már nem találunk az oltáron.¹³⁵

A keresztre feszítés szoborcsoport ikonográfiaiban igen egyszerű, kevés alakra korlátozódik. Az oltár mestere a megszokott ikonográfiai kánontól eltérve mind Mária, mind a hűséges tanítvány, János alakját elhagyta az ábrázolásról, erre hely hiányában nem is lett volna lehetőség. Krisztus keresztjének a lábánál a fehér ruhába öltözött, fiatal, térdeplő Mária Magdolna alakja jelenik meg, amint átkarolja a keresztfát. Arcát a szenvedés kínja torzítja el. Vele szemben a bal alsó sarokban egy alacsony, kis sziklán fedeles arany kehely látható. A szoborcsoportot sötét háttér keretezi.

A középkorban keresztre feszítés szobor csoport főként a diadalív gerendáján állt. A szobrászi formálású Szent Kereszt oltárok állításának divatja a barokkban terjedt el Magyarországon. Az egyik legismertebb emlék a nyírbátori minorita templom Krucsay-oltárának liturgiai középpontjában elhelyezett keresztre feszítés jelenete.¹³⁶ A gyöngyösi ferences kegytemplom Szent Kereszt oltárán szintén a Kálvária csoportot faragták ki.

Purgatórium oltár

Wolfgang Prechtl kamarai prefektus készítette Hogger János szegedi festővel a Purgatórium oltárt. Wolfgang Prechtl 1728-ban lett az Udvari Kamara által Szegedre kinevezett prefektus. A Helytartó Tanács tagjaként a tisztújítások levezetése volt a feladata. A vászonra festett olajkép pontos datálása bizonytalan. A régebbi irodalom 1742-re

¹³² SZILÁRDFY Z. 1995. 280. p.

¹³³ SZILÁRDFY Z. 1995. 283. p.

¹³⁴ LUGOSI D. 1932. 30. p.

¹³⁵ Bálint Sándor még le tudta jegyezni a tábla szövegét: „Jesus pro vita / Stat Crucifixusita / Pro Nostra vita / Christus Dulcissima Vita”

¹³⁶ A Passió (ún. Krucsay)-oltárt 1731-ben építették Krucsay János szabolcsi földesúr, táblabíró és felesége, Pogány Borbála adományából.

(Lugosi), az újabb (Szilárdfy 1986.) 1747-re datálja. Hogger János föltételezhetően egy eddig ismeretlen grafikai előképet követett a kép megfestésénél.

Az oltárképen kilenc bibliai alak veszi körül Krisztus vérforrását, akik mindannyian, mint megtértek, közvetlen kapcsolatba hozhatók Krisztus bűnbocsátó áldozati vérével. A kép előterében balra Szent Péter térdepel, kulcsot tartó balkezét a kút talapzatára helyezve, jobbjában pohár helyett kagylót tart a medence oldalán lévő kifolyónyíláshoz, hogy felfogja benne Krisztus véréét. Az apostol mögött látható alak a szentvérrrel éppen szomját csillapítja. Attribútum híján Szilárdfy Zoltán Zakeus alakját – a „publikánsok fejedelmét” – föltételezi benne. E fölött az alak fölött Szent Longinus a római százados páncélos, lándzsás alakja tűnik föl. A kép jobb oldalán a megfeszítettel szemben Mária Magdolna térdelő alakját láthatjuk, amint éppen iszik Krisztus véreből. Mária alakja mögött az uralkodói díszben pompázó, hárfáját kezében tartó Dávid király jelenik meg. Dávid király mögött az összülök, Ádám és Éva alakjai látszanak. Balra mögöttük áll a jobb lator Szent Dizmász, amint egyik kezével Jézusra mutat, a másikkal attribútumát, az ácsolatlan dorong keresztet tartja. A medence mögött Pál apostol látható, jobb kezét kivégzése eszközén, a palloson nyugtatja.

A bűnbánó szentek tudatos elrendezésű kompozícióban szerepelnek a képen. Az üdvözítőt körülvevő megtért bűnösök együttese a barokk festészet jellegzetes ikonográfiai típusai közé tartozik. Az egész oltár nevé a purgatóriumban szenvedő lelkek ábrázolásáról kapta. Tizenhárom emberi fej, illetve alak jelenik meg a lángokban. A lángok közül az egyik központi alak kitárt karral Szent Péter felé fordul, tőle várva Krisztus véréét.

Az oltárképről Szilárdfy Zoltán írt alapos ikonográfiai tanulmányt. Az alábbiakban az ő eredményeit foglalom össze.¹³⁷ A képen a három téma – az öt sebből vérző Krisztus mint az üdvösség forrása, a megtérés bibliai szentjei, a megváltásra áhító szenvedő lelkek – egyetlen kompozícióban történő együttes ábrázolása indokolja az ikonográfiai vizsgálatokat.

Krisztus vérének középkori tisztelete a passió-kultusz megnyilvánulása volt. A XIII. század óta számos eucharisztikus szentvér-ereklyéről van tudomásunk Európa szerte. Magyarországon ez a kultusz a XIV–XV. században teljesedett ki. A középkorban a Krisztus sebeiből patakzó vér az üdvösség kútforrását jelentette. Egy XVI. századi portugál táblaképen a kútkáva fölirata pontosan megnevezi a témát: *Fons Vitae Fons Misericordiae* (Az Élet Forrása az Irgalom Forrása). Középkori hazai emlékanyagunkban nem találunk példát erre az ábrázolási típusra. A népi imádságokban azonban feltűnik ez a motívum. Képünk közvetlen forrása lehetett a középkori Szegednek egy szentvér-ereklyéje, amelyet talán a ferencesek Szent Erzsébet templomában őrizhettek. A szentvér tisztelet még a középkor után is tovább élő szokás lehetett, így közvetlenül is hathatott az oltárképre.

A festményt valószínűleg az 1739-es pestisjárvány hatására rendelték meg. A feszület és a szentek jelenléte is erre enged következtetni. Az oltárnak már elhelyezésében is megnyilvánul különleges szerepe. Bálint Sándor szerint egy sajátos középkori hagyomány őrződött meg abban, hogy az oltár mintegy a templom tornácában – az orgonakarzat alatt, a bal (evangéliumi) oldalon – áll. A gyöngyösi ferences templomban hasonló program figyelhető meg. Azzal a különbséggel, hogy ott a Tisztítóhelyen szenvedő lelkeknek külön

¹³⁷ SZILÁRDFY ZOLTÁN 1986. 357–376. p.

kápolnája van, melyet a homlokzati torony alatt, a templomhomlokzat déli oldalán helyeztek el.¹³⁸ A pesti ferences templomban szintén az egyik, orgonakarzat alatti kápolnába Purgatórium oltárt állítottak.

Fekete Mária - oltár

Az oltárkép Morvai András szegedi festő műve, 1740 körül készült. A festmény előképe a Czenstochovai Mária kegykép. A ferencesek fölkarolták a kegykép kultuszának terjesztését. Egy sor ferences templomban virágzott a kultusz: így Szeged mellett Simontornyán, Baján, Jászberényben, Szabadkán. A kegykép tiszteletének a terjesztésén már a középkorban a pálos rend buzgólkodott.¹³⁹

A képet legendája szerint Szent Lukács evangélista festette annak az asztalnak a lapjára melyen Mária Názáreti házában dolgozott. A hagyomány arról is tudni vél, hogy Mária arcát angyalok festették amíg Lukács evangélista elszunnyadt. A képet Szent Ilona a Szent Kereszttel együtt találta meg, és Konstantinápolyba szállította. A képrombolás ideje alatt csudálatos módon megmaradt a festmény. Niképhorosz bizánci császár később Nagy Károlynak ajándékozta, aki orosz hűbéresének Leó fejedelemnek adta tovább, ő pedig Belz várában őriztette a festményt. Innen került Nagy Lajos király idejében Czenstochovába.

Ez a kultusz szintén a ferencesek pártfogásával a török fölszabadító háborúk idején bontakozott ki nagymértékben. Ennek egy történelmi esemény is elősegítője volt. Mielőtt Sobieski János lengyel király Bécs segítségére indult, hadával elzárándokolt a „lengyel Jeruzsálembé”, Czenstochovára. Miután gyónt és a Mária kép előtt imádkozott, seregét a czenstochovai Szűz oltalmába ajánlotta, pajzsára pedig a kegykép másolatát vésette.

A kegykép jellegzetes sötét árnyalata és tónusa illetve a szerecsennek is nevezett török között a magyar nép valamilyen összefüggést érzett (Bálint S.). Mint a pálosok patrónájának, majd minden pálos templomban megtalálható ábrázolása. A legkorábbi magyarországi másolata a képnek a sopronbánfalvi Szent Wolfgang kápolna Mária kegyképe. Valószínűleg ez a kép már a XVI. században a helyi pálosok tulajdonában volt.¹⁴⁰

¹³⁸ A Kálvária fából készült szoborcsoportja klasszicista stílusban készült 1800 körül. A kereszt alatt Mária, Szent János és Magdolna csoportja látható. Az öt purgatóriumban égő lélek csoportját az antependiumon helyezte el az ismeretlen mester.

¹³⁹ Ezt a Hodegetria-típusú Istenanya képet a hagyomány szerint Opoli László, I. Lajos király nádora ajándékozta az általa alapított czenstochovai Jasna Gorán épült pálos kolostor számára, nagyjából az alapítást követő években (1384). A kép eredetére nézve keveset tudunk. Az alapító talán Ruténiából vagy a halicsi Belz várából hozta a festményt. De nem zárható ki, hogy a kép mestere itáliai eredetű, talán Simone Martini köréből került ki, s így a magyar Anjouk közvetítésével került mai helyére. Sőt a lengyel kutatók állítása szerint a tábla eredetileg olyan fémborítást viselt, mint az acheniek vagy a mariazelli kép. A hazai kutatás egyre inkább elutasítja a kép magyarországi kapcsolatainak lehetőségét.

MAROSI ERNŐ (szerk.) 1987. 493–494. p. További irodalom: SNIEZYNSKA-STOLOT, E. 1973., RÓZANÓW, Z. 1974. 165.

¹⁴⁰ SZILÁRDFY ZOLTÁN 1991. 31–32. p.

A szerecsen Mária tisztelete tulajdonképpen az Énekek énekében gyökerezik: „Nigra sum, sed formosa...” (I.4).¹⁴¹ A szegedi Mária kép – a legtöbb magyarországi másolattól eltérően – csak távolról, ikonográfiai típusában, kompozíciójában követi a czenstochovai festményt. Mária fölött, a háttérben baldachin látható, az alakok is nyújtottabbak, mint az eredeti képen. Elképzelhető, hogy a szegedi kép festője valamilyen a korszakban népszerű metszetet használt mintául.

Szószték

A szószték a főoltárral egy időben készült. A szakirodalom egyöntetűen megegyezik abban, hogy a szószték eredeti terve és szobrai Graf Antal munkája 1714-ből. Lugosi szerint 1722-ben faragta az első szobrokat Graf.¹⁴² 1781-ben a nagy átalakítási munkákkal egy időben megújították a szósztéket is. Rascher Ferenc pesti festő végezte az átfestést. A külső oldalon, ekkor elhelyezett szobrok alkotóját nem ismerjük.

A szószték mellvédjének fölülnézeti profilja a nyolcszög öt oldalával záródik. Ennek megfelelően külső oldalán öt szoborfülkét helyeztek el. A fülkéket egymástól aranyozott, csavart oszlopok választják el. A két-két oldalsó fülkében az evangélisták szobrai faragta ki az ismeretlen művész. A középső, központi fülkében Krisztus alakja látható. A fülkék felső záródásában aranyozott kagyló motívumot helyeztek el. A kecskeméti piaristák 1747-ben Pirigyén készült szósztékének mellvédje bizonyos elemeiben rokon megoldást mutat a szegedi szósztékkal. A kagylóval záródó, íves szoborfülkéket itt is csavart oszlopok választják el egymástól, bár a szobrok jóval zömökebbek, mint Szegeden.

A baldachinnal díszített hangvetőn négy angyal alakja látható a hit (kereszt), remény (horog), szeretet (szív) és igazság (mérleg) jelképeivel. Mögöttük látható a Frigyszekrény sátra, benne a Tízparancsolat tábláival. A puttók felett, a sátor előtt a Szentlélek galambja jelenik meg. A sátor felett, a szószték tetején Szent Mihály arkangyal szobor alakja látható, amint legyőzi a Sátánt. A sümegi ferences templom szósztékének hangvetőjén Szent Mihály alakja hasonló megoldásban jelenik meg. Bár a sümegi szószték már erőteljes rokokó reminiscenciákat mutat.

Sekrestyeszekrény

A sekrestyeszekrény Makay Ferenc csanádi, később nagyváradai kanonok adományából készült. A barokk, tölgyfából készült, faragott szekrény alsó részén 7x3 fekvő, előlapján profilált fiókot tartalmaz. A szekrény alsó részét pogácsa lábak tartják. A felső részt – melyben a miséhez szükséges felszereléseket tartották – hat csavart és hat sima oszlop tagolja. A szekrény felső részén párkányzatot képeztek ki, melyet urnákkal és urnaszerű faragványokkal díszítettek. A középső, és a két szélső rész a barokk épületek rizalitjaihoz hasonlóan előreugrik. A középső két oszloppal díszített kehelyfülkét áttört, barokk oromzattal ékesítették. Az oromzat alatti két íves záródású ajtószárnyat a XVIII. századból származó szentképek díszítik.

¹⁴¹ BALINT S. 1944. 36–42. p.

¹⁴² LUGOSI D. 1932. 51. p.

A szekrény középső részének szárnyain a Synagóga és az Ecclesia, a barokk ikonográfia szerint elterjedt megjelenítései láthatók. A szignó szerint a képeket Falusi Zsigmond festette. A szekrény két szárnyának ajtóin elhelyezett kisebb képeket a hagyomány Hogger János műveinek tartja. Mindkét szárnyon öt-öt ajtót helyeztek el, közvetlen alattuk hosszúkács, nem túl magas fiókkal. Az ajtószárnyak festményei szoros tematikai összefüggésben vannak a templom egykori oltáraival. Az oltárok felszereléseit e kis szekrényekben tárolták. A szekrény jobb szárnyának a képei kívülről befelé haladva a következők: Purgatórium oltár, Nepomuki Szent János, Páduai Szent Antal, Assisi Szent Ferenc, Szent Anna oltár. A bal szárny képei kívülről befelé haladva: Piéta oltár, Szent József, Angyali üdvözlés (Gyümölcsoltó Boldogasszony), Szent Vendel, Czenstochovai Mária. Gyümölcsoltó Boldogasszony oltár ma nincs a templomban. A bútor szárnyainak képei az adatok tanúsága szerint 1775–77 előtt készülhetett, hiszen ekkor készült a Szentkereszt oltár, amelynek képe a szekrényen még nem kapott helyet.

A Historia Domus bizonyossága szerint a templom berendezéseinek faragója Graf Antal ferences fráter. Brestyánszky Ilona azt írja, hogy feltehetőleg az ő alkotása az 1764-ben készült sekrestyeszekrény.¹⁴³ Aggházy Mária a magyarországi barokk szobrászatot összefoglaló szintézisében ugyancsak Graf Antalnak tulajdonítja a sekrestyeszekrényt. Bálint Sándor viszont Oszler Liboriusnak, vagy műhelye munkájának tulajdonítja a szerzőséget.¹⁴⁴ A kutatás rámutatott, hogy a sekrestyeszekrény hasonlóságot mutat a szécsényi ferences templom sekrestyeszekrényével.¹⁴⁵

A szerkezeti hasonlóságok tagadhatatlanok, ugyanakkor a részletképzésben jelentős eltérések figyelhetők meg. A fő hasonlóság abban áll, hogy mindkét szekrény központi, tabernákulumszerű részét két oldalról öt-öt ajtós szárnyrész kíséri, illetőleg az alsó részen három egymás feletti sorban helyezkednek el a fiókok. De már itt eltérés mutatkozik a fiókok számában, hiszen Szécsényben csak tizenkét fiók van, s a középső rész alatt ott nem fiókok, hanem két ajtószárny kapott helyet. Szécsényben szintén hiányzik a szegedi szekrény oldalait lezáró egy-egy karcsú kis szekrény. Ezenkívül is számtalan kisebb-nagyobb különbséget fedezhetünk fel a két bútor között. Összefoglalva a szécsényi szekrény kiképzése jóval egyszerűbb, puritánabb mint a szegedié, mestere sokkal kevesebb díszítményt alkalmazott.

A szécsényi szekrény datálása körül a szakirodalomban bizonytalanság van. Az 1955-ben kiadott Nógrád megye műemlékei című topográfiában 1735 körülre teszik a szekrény elkészültének évét.¹⁴⁶ Brestyánszky Ilona mint láthattuk 1774-et ismeri a szekrény készülési évének. Stíluskritikai alapon a korábbi időpont látszik valószínűbbnek. Így elképzelhető, hogy a szegedi szekrény készítője ismerte a szécsényi szekrényt, és annak tanúságait felhasználta munkája során.

¹⁴³ P. BRESTYÁNSZKY ILONA 1970. 88. p.

¹⁴⁴ BÁLINT S. 1983. 99. p.

¹⁴⁵ A szécsényi ferences templom sekrestyeszekrényét Brestyánszky Ilona szerint 1774-ben Oszler Liborius ferences barát készítette. Nem csak felépítésében, de tagolásában is azonos a szegedi szekrényével. Irodalom: Patay P.: Szécsény műemlékei. Budapest, 1965.

¹⁴⁶ BARANYAI BÉLÁNÉ et. al. 1954. 377. p.

IRODALOM

AGGHÁZY MÁRIA 1959

A barokk szobrászat Magyarországon I–III. Budapest

D'ANCONA, M. L. 1957

The Iconography of the Immaculata Conception in the Middle Ages and Early Renaissance.
New York

BALOGH, A. F. 1876

Beatissime virgo Maria mater dei, qua regina et Patrona Hungariorum. Agriae

BARANYAI BÉLÁNÉ et. al. 1954

Szécsény. In: *Nógrád megye műemlékei* DERCSÉNYI DEZSÓ (szerk.). Budapest (Magyarország Műemléki Topográfiaja III.) 370–396.

BARANYAI BÉLÁNÉ 1960

A nyírbátori minorita templom berendezése. (Adalékok a felvidéki barokk faszobrászathoz). In: *Művészettörténeti Értesítő*, 1960. 3. sz. 196–229.

BARANYAI BÉLÁNÉ 1975

Mesterek és műhelyek az északkelet magyarországi barokk szobrászatban. In: *Magyarországi reneszánsz és barokk. Művészettörténeti tanulmányok* GALAVICS GÉZA (szerk.). Budapest, 313–451.

BÁLINT SÁNDOR 1942

A Szeged-alsóvárosi templom kegyképe. In: *Délvidéki Szemle*, 6. sz. 233–236.

BÁLINT SÁNDOR 1943 (a)

A Napbaöltözött Asszony. In: *Magyarságtudomány*, október. 436–442.

BÁLINT SÁNDOR 1943 (b)

Sacra Hungaria. Tanulmányok a magyar vallásos népelet köréből. Budapest

BÁLINT SÁNDOR 1964

A szegedi franciskánusok könyvtárának XVI. századi állománya. In: *Magyar Könyvszemle*, 134–141.

BÁLINT SÁNDOR 1966

A Szeged-alsóvárosi templom. Budapest. (Műemlékeink).

BÁLINT SÁNDOR 1975

Szeged reneszánsz kori műveltsége. Budapest. (Humanizmus és reformáció 5.)

BÁLINT SÁNDOR 1977

Ünnepi kalendárium I–II. Budapest

BÁLINT SÁNDOR 1983

Szeged-Alsóváros. Templom és társadalom. Budapest

BÁLINT SÁNDOR – BARNA GÁBOR 1994

Búcsújáró magyarok. A magyarországi búcsújárás története és néprajza. Budapest

BÍRÓ MÁRTON 1756

Angyali társaságnak szövetsége... Kolozsvárott

BLAZOVICH LÁSZLÓ (szerk.) 1993

Makó története a kezdetektől 1849-ig. Makó

P. BRESTYÁNSZKY ILONA 1970

Csongrád megye iparművészeti kincsei. In: *Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1970/ 2.*

- BURGER, L. 1937
Die Himmelskönigin der Apokalypse in der Kunst des Mittelalters. Berlin
- CSEPREGI IMRE 1937
A makói Szent István-plébániatemplomban őrzött Havi Boldogasszony-kép. Makó. (A csanád-vármegyei történelmi és régészeti társulat kiadványa III.)
- CSÉFALVAY PÁL (szerk.) 1993
Christian Museum Esztergom. Budapest
- DERCSÉNYI DEZSŐ (szerk.) 1954
Nógrád megye műemlékei. Budapest (Magyarország Műemléki Topográfiája III.)
- ESTERHÁZY PÁL 1690
Az egész világon levő csudálatos Boldogságos Szűz Képeinek Röviden föltett eredeti. Nagyszombat.
 Reprint. Budapest (Bibliotheca Hungarica Antiqua XXX.)
- ÉRDÚJHELYI M. 1899
A kalocsai érsekség a renaissance korban. Zenta
- GARAS KLÁRA 1955
Magyarországi festészet a XVIII. században. Budapest
- GROTE, L. 1970
Albert Dürer. Die Apokalypse. München
- HEKLER ANTAL 1935
A magyarországi barokk szobrászat európai helyzete. Budapest. (Értekezések a történelmi tudományok köréből XXV. 5.)
- HENZE, C. 1948
Lukas der Muttergottesmaler. Löwen
- HOMOLKA, JAROMÍR 1973
Majster Pavol z Levoce. Bratislava
- IPOLYI ARNOLD – NAGY IMRE – VÉGHÉLYI DEZSŐ 1873
Hazai okmánytár V. Győr
- IVÁNKOVITS JÁNOS 1884
A szegedi Alsóvárosi templom története. Szeged
- JORDÁNSZKY ELEK 1836
Magyar Országban's az ahoz tartozó részekben lévő boldogságos Szűz Mária kegyelmi Képeinek rövid leírása. Pozsony
- JUHÁSZ KÁLMÁN – LOTZ ANTAL 1991
Szerzetesek a Csanádi egyházmegyében a középkorban. In: *Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből 18.* Szeged
- JULIAN KÁLMÁN 1926
Hajdani monostorok a Csanádi egyházmegyében. Budapest
- KARÁCSONYI JÁNOS 1923/24
Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig I-II. Budapest
- KATONA LAJOS 1905
A Kedd Asszonya. In: *Ethnographia*, 1–16.
- KERNY TERÉZIA 1995
 „Páduai Szent Antal híres csodák által...”. Adalékok Páduai Szent Antal XVII–XVIII. századi magyarországi tiszteletéhez. In: *Új Művészet*, 1995. 11–12. sz. 4–7; 94.

LAJTA EDIT 1954

A „Nagy Szent Család” ikonográfiájához. A későközépkori művészet elvilágiasodásának tipikus példája. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 1954. 4. sz. 34–48.

LAZAREV, VIKTOR 1979

Tanulmányok az Istenanya ikonográfiájához. In: *Bizánci festészet*. Budapest, 111–134.

LEVÁRDY FERENC 1988

Szeged-Alsóvárosi templom. Budapest, (Tájak–Korok–Múzeumok Kiskönyvtára 44. sz.)

LÉSTYÁN FERENC 1996

Megszentelt kövek. A középkori erdélyi püspökség templomai I–II. Kolozsvár

LONGNON, JEAN – CAZELLES, RAYMOND 1969

Les Très Riches Heures du Duc de Berry. London (reprint Hong Kong, 1993.)

LUGOSI DÖME 1932

A Szeged-alsóvárosi templom és kolostor kincsei. Szeged

LUGOSI DÖME 1936

Egyházi műemlékek Szegeden. Szegedi Friss Újság, 307. sz

LUKÁCS ZSUZSA 1989

Az alsóvárosi templom és kolostor kutatása (1984–88). In: *Szeged*, 2. sz. 38–40.

LUKÁCS ZSUZSA – SZÓNOKY MIKLÓS – HADNAGY ÁRPÁD 1993

A Szeged-alsóvárosi ferences kolostor kőfaragványairól. In: *Tanulmányok Horler Miklós 70. születésnapjára.* (Művészettörténet – Műemlékvédelem IV.), 155–170.

MAGYAR, ARNOLD 1971

Die ungarischen Reformstatuten des Fabian Igali aus dem Jahre 1454. Vorgeshichte und Auswirkungen der Statuten. *Archivum Franciscanum Historicum.* 71–122.

MAROSI ERNŐ (szerk.) 1987

Magyarországi Művészet 1300–1470 körül. Budapest

MÁTÉ ZSOLT 1989

Szeged XVI. századi helyrajza. In: *Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből*, 14.sz. Szeged, 5–75.

MIKLÓS PÁL (szerk.) 1981.

Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményei. Budapest

MIKÓ ÁRPÁD – TAKÁCS IMRE (szerk.) 1994

Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Kiállítási katalógus. Magyar Nemzeti Galéria, Budapest.

MOJZER MIKLÓS (szerk.) 1984

A Magyar Nemzeti Galéria régi gyűjteményei. Budapest

NAGY BÉNI 1913

A mariánus ferencesek a XVI. század első felében. In: *Katholikus Szemle*, 369–388; 531–539.

NAGY ZOLTÁN 1944a

A ferencesek Szeged-alsóvárosi temploma. In: *Magyar Építőművészet*, április (4.sz.), 89–93.

NAGY ZOLTÁN 1944b

János barát és Kőfaragó György – Mátyás király és Báthori István erdélyi vajda építészeti. 2. In: *Szépművészet*, 1944. 7.sz. 217–229.

NAGY ZOLTÁN – PAPP IMRE 1960

Szeged. Budapest, (Városképek – Műemlékek).

- NEUMÜLLER, W. 1972
Speculum Humanae Salvationis. Vollständige Facsimile Ausgabe des codex cremifanensis 243 des Benediktinerstifts Kremsmünster. Graz
- NEUSS, F. W. 1932
Die ikonographischen Wurzeln von Dürers Apokalypse. In: Volkstum und Kulturpolitik. Festschrift für Georg Schreiber. Köln, 185–197.
- N. N. 1904
Egy szegedi festő emléke a XVI. századból. In: *Művészet*, 3. sz. 220.
- ORDINÁNSZ KONSTANTIN 1831
A Libanon havasai alatt illatozó titkos értelmű rózsza azon Szeged város templomában Segítő Boldogasszonynak nevezett kegyelmes képnek történeti leírása. Szeged
- PADÁNYI BÍRÓ MÁRTON 1763
Rövid summája Szent Wendelius confessor életének, melyet egy nagy rendű s egyházi főhivatalú authornak üdvösséges munkájából kiszedvén, annak újabb ki-nyomatásával ezen nagy csudájú szentnek tiszteletére édesget mindeneket. Nyilván való szent segedelemért háláadó egy alázatos tisztelője Szent Wendelynek: kiben és a több szenteiben a mennyei fölség dicsőjtsékek. Kassa
- PATAKY DÉNES 1951
A magyar rézmetszés története. A XVI. századtól 1850-ig. Budapest
- PÉTER LÁSZLÓ 1991
A szegedi ferencesek. Szeged
- POSZLER GYÖRGYI 1994 (a)
Mária a gyermek Jézussal. In: *Pannonia Regia.* MIKÓ – TAKÁCS (szerk.) Budapest, 498–499.
- POSZLER GYÖRGYI 1994 (b)
Mária a gyermek Jézussal. In: *Pannonia Regia.* MIKÓ – TAKÁCS (szerk.) Budapest, 499–500.
- RADOCSEY DÉNES 1953
Elfelejtett és elveszett középkori magyarországi táblaképek. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 1–2. sz. 91–99.
- RADOCSEY DÉNES 1955
A középkori Magyarország táblaképei. Budapest
- RADOS JENŐ 1938
Magyar oltárok. Budapest
- RADÓ POLIKÁRP O. S. B. 1944
Nyomatott liturgikus könyveink kézirásos bejegyzései. Budapest
- REIZNER JÁNOS 1899/1900
Szeged története I–IV. Szeged
- ROZANÓW, Z. 1974
Analisa dotychczasowego stanu badan artystycznó – formalnych nad obrazem Matki Boskiej Czestochowskiej. Rocznik Historii Sztuki X.
- SCHMIDT, H. F. 1939
Dürers Apokalypse und die Strassburger Bibel von 1485. In: *Zeitschrift des Deutschen Vereins für Kunstwissenschaft*, 6. 261–266.
- CS. SEBESTYÉN KÁROLY 1938
Szeged középkori templomai. Szeged
- SNIEZYNSKA – STOLOT, E. 1973
Geneza, styl i historia obrazu Matki Boskiej Czestochowskiej. Folia Historiae Artium 9. 5.

SOÓS FERENC 1988

Újlaki Miklós dénárjai. In: *Az Érem*, 2. sz. 17.

SOÓS FERENC 1995

Patrona Hungariae a magyar pénzeken. In: *Éremtani Lapok*, 34. sz. 3.

SOÓS FERENC 1998

A magyar fémpénzek feliratai és címerai. Budapest

SZABÓ KÁROLY (szerk.) 1872

Székelv Oklevéltár I. (1211–1519). Kolozsvár

SZEGEDI A. KILIT 1862

A szeged–alsóvárosi fejedelmi templom és kolostor történelmi vázlata. Szeged

SZIGETI KILIÁN 1982

Régi magyar orgonák. Szeged. Budapest

SZILÁGYI ANDRÁS 1981

Középkori miseruhák. In: *Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményei.* MIKLÓS PÁL (szerk.) Budapest, 329–351.

SZILÁDY ÁRON – SZILÁGYI SÁNDOR 1861

Okmánytár a hódoltság történetéhez Magyarországon. Pest

SZILÁDY ÁRON 1880

Temesvári Pelbárt élete és munkái. Budapest

SZILÁRDFY ZOLTÁN 1984

Barokk szentképek Magyarországon. Budapest

SZILÁRDFY ZOLTÁN 1986

A Szeged–alsóvárosi templom Purgatórium-oltárának ikonográfiája. In: „Mert ezt Isten hagyta...” *Tanulmányok a népi vallásosság köréből.* Budapest, 357–376.

SZILÁRDFY ZOLTÁN 1991

A czestochowai Fekete Mária ábrázolásai és tisztelete Magyarországon. In: *Honismeret* 4. sz. 31–32.

SZILÁRDFY ZOLTÁN 1993

Magyar vonatkozások Nepomuki Szent János kultuszában és ikonográfiájában. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 3–4. sz. 203–213.

SZILÁRDFY ZOLTÁN 1994

A Magyarországi kegyképek és szobrok tipológiája és jelentése. Budapest

SZILÁRDFY ZOLTÁN 1995

Lignum Crucis – Arbor Vitae. A szegedi Havi Boldogasszony-templom Pieta-oltárának ikonográfiája. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 3–4. sz. 280–283.

SZÖLLŐSSY ÁGNES 1991

A napba öltözött asszony. Adalékok egy képtípus kialakulásának előzményeihez. In: *Honismeret*, 4. sz. 17–20.

TAMÁS PÉTER 1948

Telek József élete és művei. Budapest

THIEME – BECKER 1924

Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler. XVII. 310.

TILKOVSKY, VOJTECH 1961

Pál mesterről és a lőcsei főoltár keletkezéséről. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 2–4. sz. 175–186.

TÓTH FERENC 1993

Egyházak, oktatás, kultúra. In: *Makó története a kezdetektől 1849-ig.* BLAZOVICH LÁSZLÓ (szerk.) Makó, 579–646.

DR. TÓTH K. JÁNOS 1988

Római virágszedés. Wien

TÖRÖK GYÖNGYI 1993

Master of the Szmeccsány High Altar. Altarpiece of the Virgin from Felka. In: *Christian Museum Esztergom.* CSÉFALVAY PÁL (szerk.) Budapest, 177.

TROGMAYER OTTÓ 1992

Plathea Sancti Petri. Egy tévhit cáfolatának dokumentumai. In: *Szeged*, 6. sz. 17.

TÜSKÉS G. – KNAPP É. 1992

Vallásos társulatok Magyarországon a XVII–XVIII. században. In: *Néprajzi Látóhatár* I. 3–4. sz.

URBANUS, F. 1759

Historia seu compendiosa descriptio provinciae Hungariae ordinis Minorum S. P. Francisci strictioris observantiae. Cassoviae

VANYÓ TIHAMÉR 1971

Belgrádi püspökök jelentései a magyarországi hódoltság viszonyairól 1649–1673. In: *Levéltári Közlemények*, 2. sz. 323–327.

VARIJÚ ELEMÉR 1901

A gyulafejevári Batthyány-könyvtár. In: *Magyar Könyvszemle*, 8. befejező közlemény: 256–279.

VEITNER, E. M. 1958/59

„*Mulier amicta sole*” und „*Mater Salvatoris*”. *Münchener Jahrbuch der Bildenden Kunst* IX/X.

WODITSCHKA, P. K., S. J. 1931

Ein Heiligthum die Mater Ter Admirabilis in der Kongregations Kapelle zu Kalksberg. Wien

ZENTAI LORÁND 1988

Dürer Apokalipszis. In: *Dürer Apokalipszis.* Budapest

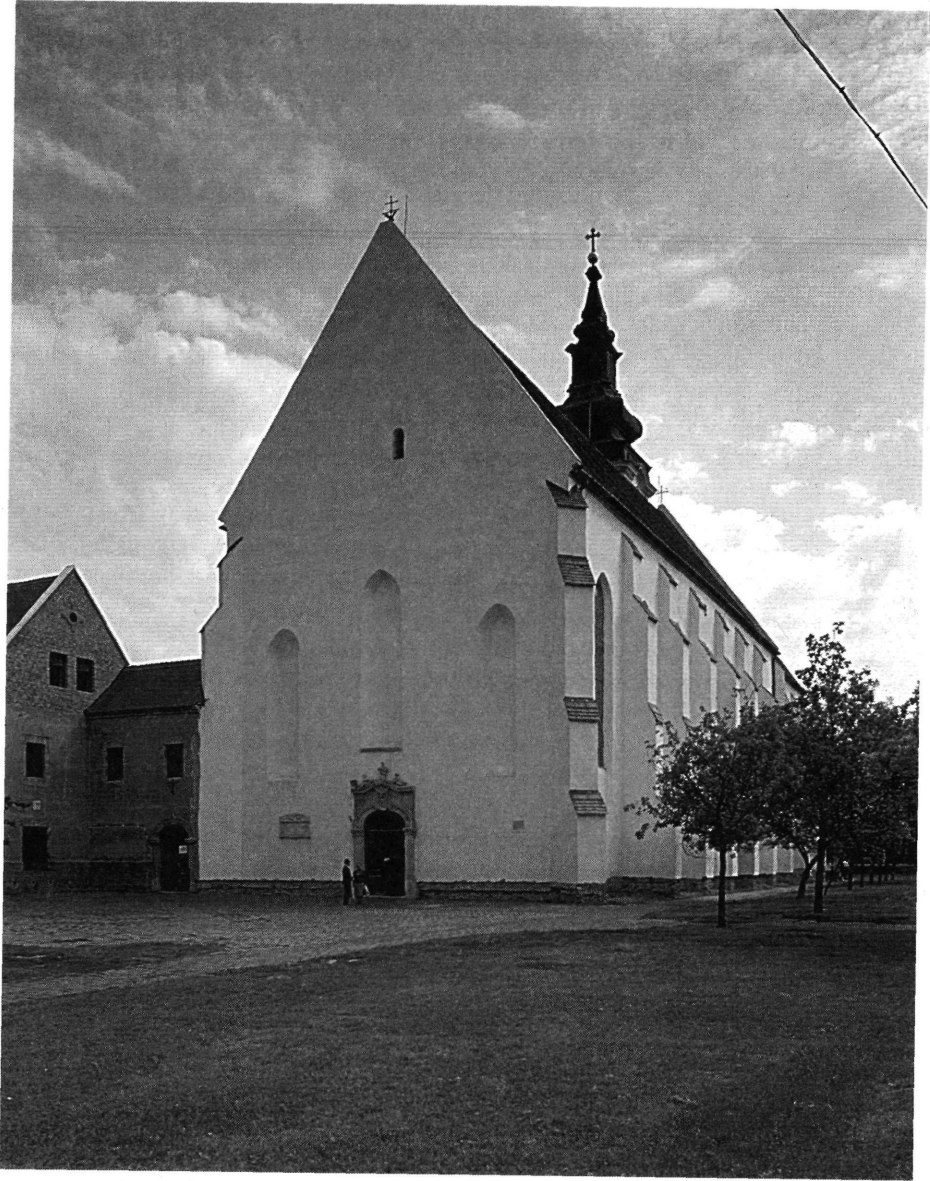
The Baroque Furniture of the Franciscan Church in Szeged-Alsóváros

Robert Nátyi

This study elaborates the data concerning of the history of Church's baroque furniture. The entitle of the Church is "Santa Maria ad Nives". On the other hand the highaltar portrays "Mulier amicta sole".

One chapter of the study attempts to interpret this peculiar difference. Besides the two mentioned iconographyc types of Mary this study makes an effort to clear up the spreading and culthistorical regards of this cult in Hungary.

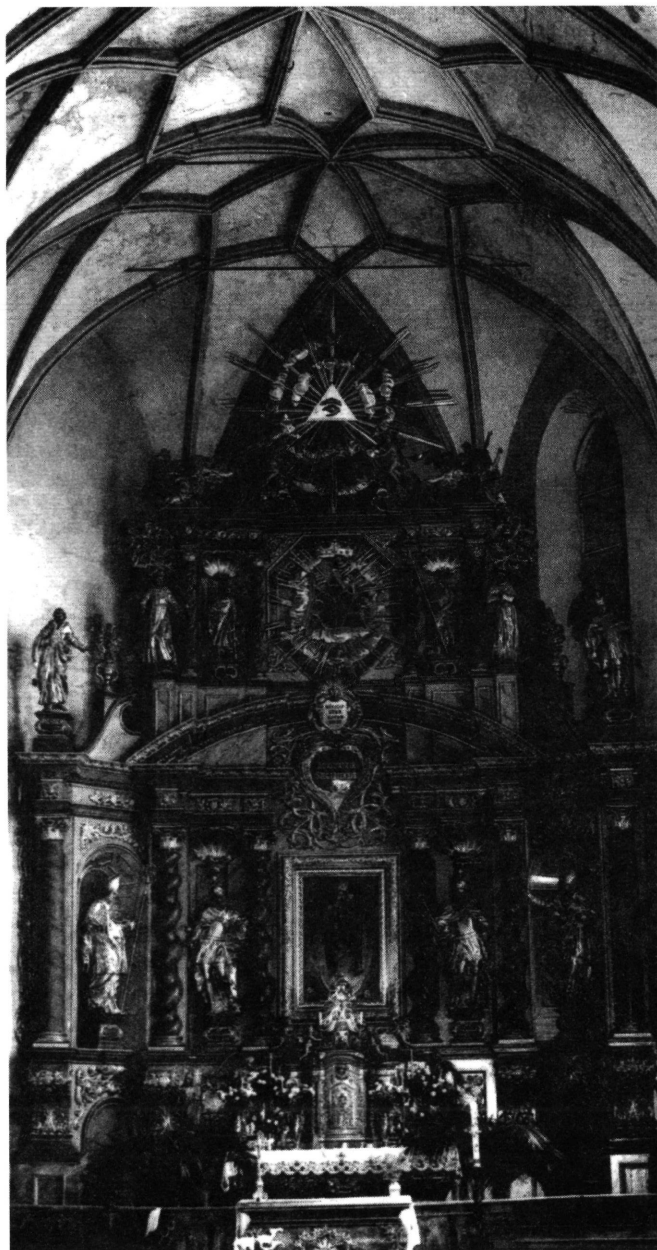
This study also concern with the historical and iconographical describing of the ten side-altars. Two of them are differ from the usual iconographical types. They are the Purgatory-Altar, and the Holy Cross-Altar.

A templom homlokzata a főbejárat felől

A templom belseje a főoltárral

Főoltár

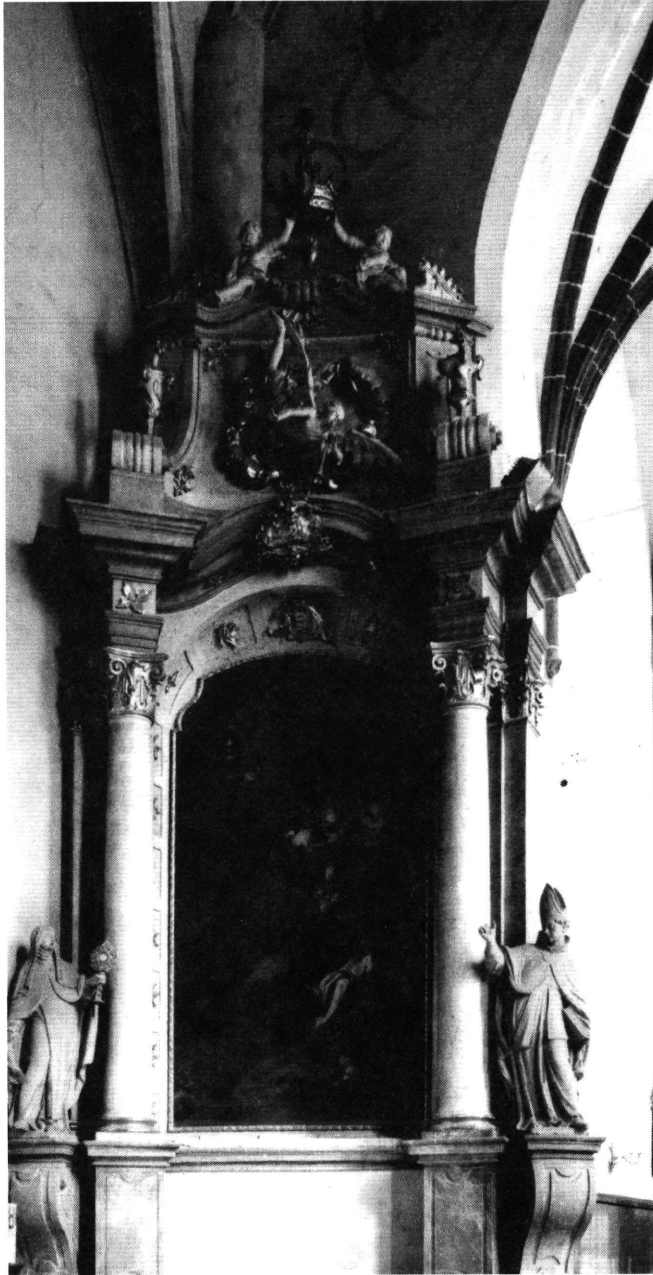
A főoltár kegyképe

Római Sta. Maria Maggiore templom kegyképe

Makói Havasboldogasszony kegykép

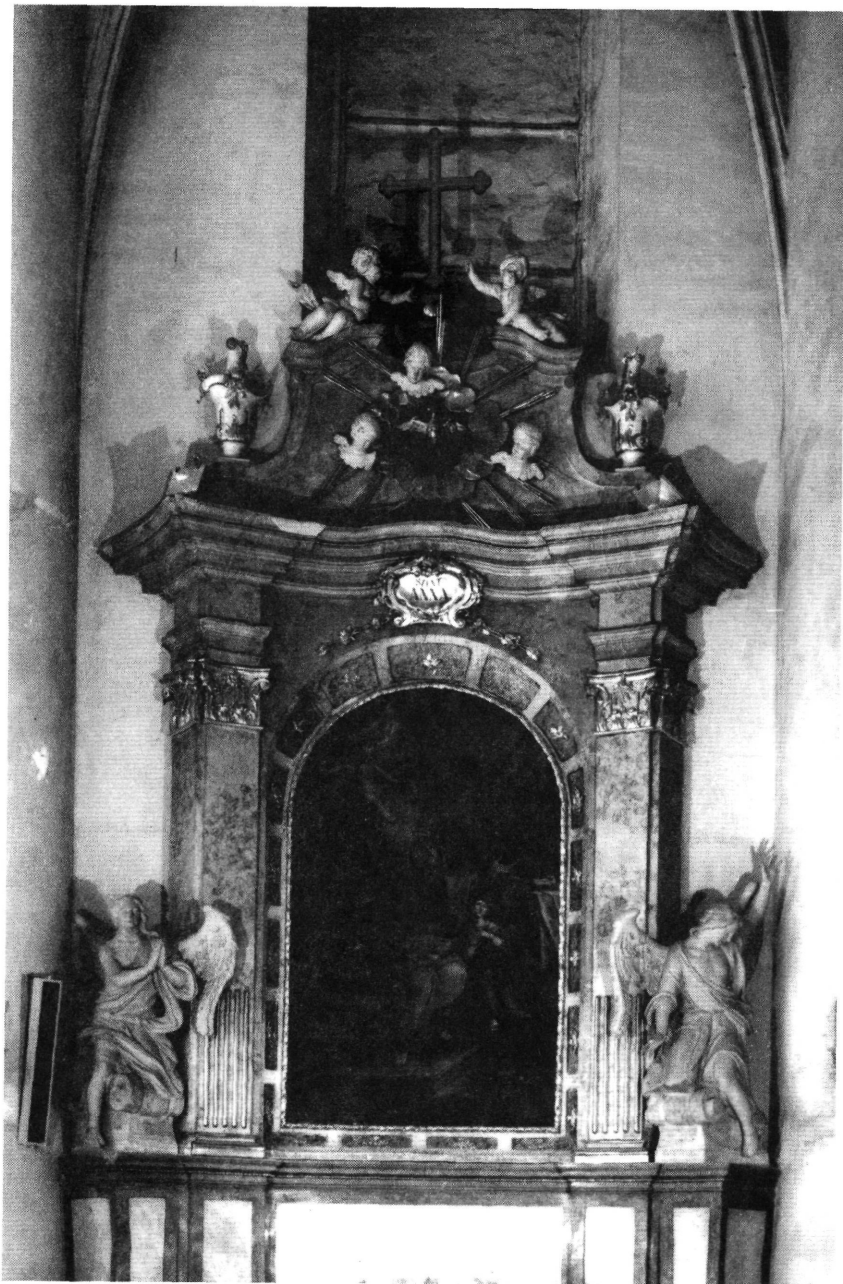
Páduai Szent Antal-oltár

Szent Ferenc-oltár

Szent József-oltár

Szent Anna-oltár

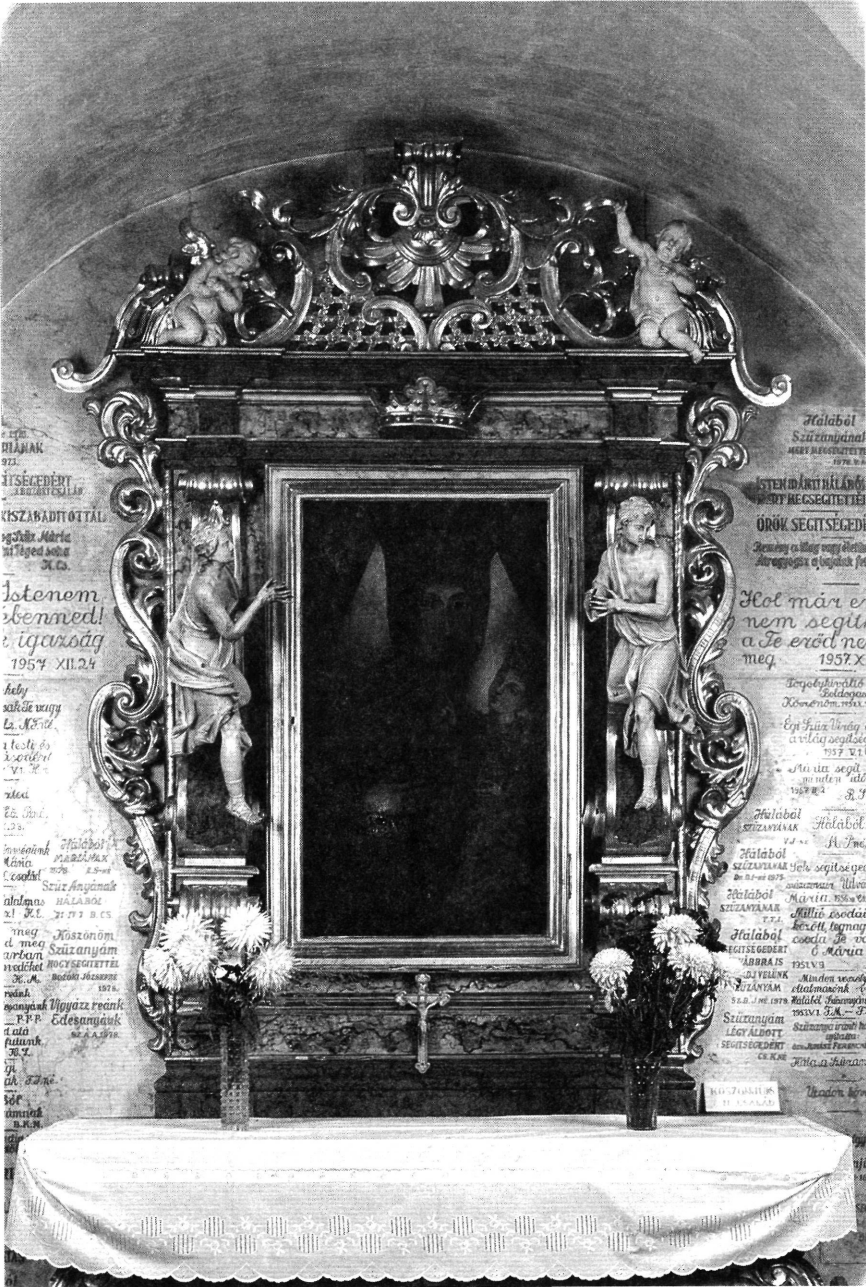
Piéta-oltár

Keresztrefeszítés-oltár

Purgatórium-oltár

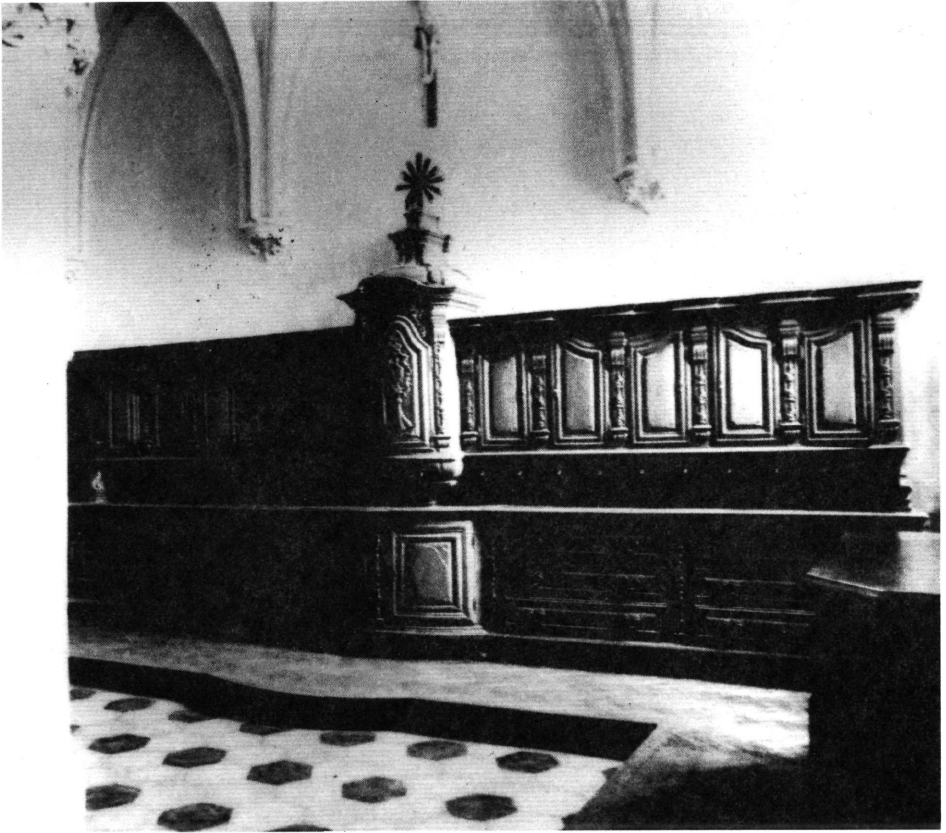
Fekete Mária-oltár (1740 k.)

Szószék (1714)

Sekrestyeszekrény

Szécsényi sekrestyészekrény (XVIII. század első fele)